

Yenilikçi Girişimciliğin Oyun Sahası: Kurumsal Yapının Kadın Girişimciliğine Etkisi

Mehmet Nasih TAĞ (<https://orcid.org/0000-0002-8605-280X>), Department of Business Administration, Mersin University, Turkey; e-mail: tag@mersin.edu.tr

Duygu HİDİROĞLU (<https://orcid.org/0000-0003-2647-8750>), Department of Recreational Management, Mersin University, Turkey; e-mail: duyguhdr@mersin.edu.tr

The Playing Field of Innovative Entrepreneurship: A Multilevel Analysis of Institutional Effects on Female Entrepreneurship

Abstract

The low level of female participation among entrepreneurs is usually attributed to the inequality of opportunities between males and females. Thus, female entrepreneurship is argued to increase on a level playing field. Assuming that a country's institutional environment shapes the playing field for entrepreneurship, this study attempts to investigate the effect of the institutional framework on the rate of early-stage innovative entrepreneurship by women. We develop a framework that relates innovative entrepreneurship to gender through four institutional variables: (i) Government support for entrepreneurship, (ii) entrepreneurial finance, (iii) commercial infrastructure and (iv) support for female entrepreneurship. We test this framework by analyzing a large sample of survey data from 93 countries using the mixed-effect logistic regression. The regression results are largely consistent with the framework constructed. Overall, the findings underscore the importance of the institutional environment in creating a conducive entrepreneurial ecosystem, and in enhancing female participation in entrepreneurial activities.

Keywords : Women Entrepreneurship, Equal Opportunity, Institutions, Innovative Entrepreneurship, Multi-Level Analysis.

JEL Classification Codes : M13, O31, D02, D73, J16.

Öz

Girişimciler arasında kadın oranının düşük olması genelde kadın ile erkek arasında fırsat eşitsizliğine bağlanmaktadır. Bu görüşe göre, fırsat eşitliğinin sağlandığı durumlarda kadın girişimciliği artmaktadır. Bu çalışmanın amacı bir ülkedeki kurumsal yapı ve sistemlerin erken aşama yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla ortaya konan kavramsal çerçeve, devletin girişimcilere desteği, kadın girişimcilere sağlanan destek, girişimsel finansman imkânları ve ticari altyapının yenilik içeren girişimler arasında kadın girişimci oranını etkilediğini savunmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen hipotezler, 93 ülkeyi kapsayan geniş bir veri setinden yararlanılarak karışık-etkili lojistik regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Test sonuçları, ortaya konan kavramsal çerçeve ile genelde tutarlı görünmektedir. Bu bulgular, kurumsal yapı ve sistemlerin kadınların ekonomik faaliyet sürecine katılımında oynadıkları rolü ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler : Kadın Girişimciliği, Fırsat Eşitliği, Kurumsal Yapı, Yenilikçi Girişimcilik, Çok-Düzeyleli Analiz.

1. Giriş

Avrupa Komisyonu ve OECD'nin ortak bir raporuna göre, OECD ülkelerinde erkeklerin girişimci olma olasılığı kadınlara göre 1,7 kat daha yüksektir. Dahası, kadın girişimcilerin erkek girişimcilere nazaran genelde daha küçük girişimlere sahip oldukları, bu girişimlerin teknoloji dışı sektörlerde yoğunlaştığı, büyüme ve ekonomik etki potansiyellerinin daha düşük olduğu görülmektedir (OECD, 2017; OECD/European Union, 2017: 37). Bu bulgular pek çok bilimsel araştırmanın bulguları ile tutarlı görünmektedir (Allen & Langowitz & Minniti, 2007; Brush vd., 2006a; Bruni & Gherardi & Poggio, 2004; Langowitz & Minniti, 2007; Minniti, 2009). Diğer yandan, OECD'nin aynı raporu ve pek çok akademik araştırmaya göre sürdürülebilirlik ve performans açısından kadın ile erkeklerin başlattıkları girişimler arasında bir fark bulunmamaktadır (Bardasi & Sabarval & Terrell, 2011; Kepler & Shane, 2007; Robb & Watson, 2012). Bu durum, doğal olarak, istihdam ve ekonomik gelişmenin önemli bir dinamiği olan girişimcilikten yeterince yararlanmayı önemli ölçüde engellemektedir (Kelley vd., 2017; Verheul & Thurik, 2001).

Pekâlâ, kadın ile erkek girişimciliği arasındaki bu fark nasıl açıklanabilir? Konu ile ilgili literatüre bakıldığında, araştırmacıların üç ayrı açıklamaya odaklandıkları görülmektedir. Bir açıklamaya göre, aradaki fark kadınların girişimcilik aktivitesine yönelik tercihlerini yansıtmaktadır (Caliendo & Fossen & Kritikos, 2009; Verheul & Thurik, 2001; Verheul vd., 2012). Bir başka ifadeyle, kadın ile erkeklerin farklı tercihleri bulunmakta ve bu farklılıktan dolayı kadınlar girişimciliğe, erkeklere nazaran daha az değer atfetmektedirler (Jennings & Brush, 2013; Kanazawa, 2005). Girişimcilik aktivitesinin rasyonel bir tercihi yansıtması ve dolayısıyla bu açıklamanın doğru olması durumunda, girişimcilik oranları arasındaki farkın optimal olduğu ve dolayısıyla ekonomik açıdan bir kayba neden olmadığı söylenebilir. Bir başka açıklamaya göre, kadın ile erkekler arasında önemli sosyoekonomik ve psikolojik farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, kadın girişiminin düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır (Cowling & Taylor, 2001). Örneğin, kadınların kendi beşerî sermayelerini yetersiz görmeleri ve özgüvenlerinin düşük olması girişimci olma eğilimlerini zayıflatmaktadır (Field & Jayachandran & Pande, 2010; Koellinger & Minniti & Schade, 2013; Winn, 2004). Üçüncü bir açıklama, kadınların erkeklere nazaran daha az girişim faaliyeti içinde olmalarının nedeni olarak resmî ve resmî olmayan (sosyo-kültürel) kurumsal yapıdan kaynaklanan fırsat eşitsizliğini ileri sürmektedir (Acs vd., 2011; Bardasi vd., 2011; Kalemci-Tuzun & Araz-Takay, 2017; Kanze vd., 2018; Maden, 2015; Malach-Pines & Schwartz, 2008; Malach-Pines & Lerner & Schwartz, 2010; Sallan-Gül & Altındal, 2016). Son iki açıklama, girişimciliği etkileyen bazı çevresel faktörlerin optimizasyonuna ilişkin devletin bir rolü olabileceğini ima etmektedir. Bu durumda akla şu soru gelmektedir: Kurumsal çevreden kaynaklanan fırsat eşitsizliğinin devlet düzenlemeleri sayesinde azaldığı durumlarda, erkeklere kıyasla kadın girişimciliği artmakta mıdır?

Kadınların bir girişimci olarak karşılaştıkları sorunlarla ilgili çok sayıda araştırmaya rağmen, kadın ile erkek arasında fırsat eşitliği sağlayan kamusal politika ve kurumsal çevre ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Kadın girişimciliğine odaklanan çoğu araştırma, kadın girişimcilerin kişisel özellikleri ve karşılaştıkları sorunları inceleyen keşifsel

araştırmalar niteliğindedir. Dahası bu araştırmaların çoğunluğu tek bir ülkeden toplanan veri seti analizlerine dayanmaktadır. Ancak, tek bir ülkeden toplanan verilere dayanarak, kurumsal yapı ve sistemlerden kaynaklanan fırsat eşitsizliğinin kadın girişimciliğini nasıl değiştirdiğine dair bir yargıya varmak zordur. Bu çalışmanın temel amacı kadın ile erkek arasında fırsat eşitliği sağlaması beklenen toplumsal-kurumsal düzeyde birtakım etmenlerin erken aşama kadın girişimciliği üzerindeki etkisini araştırmaktır¹. Girişimcilik, bu çalışmada, ekonomik açıdan değerli ve yenilik içeren fırsatların keşfedilmesi, değerlendirilmesi ve bu fırsatlardan yararlanma faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (Shane & Venkataraman, 2000; Eckhardt & Shane, 2010). Yenilik içeren bir girişim, ürettiği ürün ile gerek sahibine gerekse diğer organizasyonlara ve genel olarak bir ülke ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır (Phelps, 2013). Yenilikçi girişimciliğin bu etkisinden dolayı, bu çalışma yenilik içeren erken aşama girişim tiplerini ele almaktadır.

Bir ülkenin kurumsal yapı özelliklerinin girişimciliğin oyun sahasının şartlarını belirlediği varsayımıyla (Acemoglu & Johnson & Robinson, 2005; Lerner, 2013; North, 1991), bu çalışmada, devletin girişimciliğe (veya girişimcilere) sağladığı destekler, ticari faaliyet altyapısı, girişimcilik finansmanı ve kadın girişimciliğini kolaylaştıran kurumsal imkânların kadın girişimciliğini arttırdığı iddia edilmektedir. Bir başka deyişle, söz konusu bu faktörler, kadın ile erkek arasında fırsat eşitsizliğini gidermek suretiyle girişimcilik faaliyetine katılım açısından kadın ile erkek arasındaki farkı azaltmaktadır. Bu etkileşim ilişkilerini test etmek amacıyla Global Entrepreneurship Monitor'un (GEM) her yıl yaklaşık 100 ülkede uyguladığı girişimcilik tutum ve davranışları anketine dayalı verilerden yararlanılmıştır. Birey ve ülke düzeyinde yapılan çok-düzeyleli analiz sonuçları, ortaya konan kavramsal çerçeveyi büyük ölçüde desteklemektedir.

Bu çalışma literatüre bir takım önemli katkılar sunmaktadır. Bulgular, her şeyden önce, kadın ile erkek arasındaki fırsat eşitsizliğinin kadınların bir girişimci olarak ekonomik hayata katılmalarını engelleyen, ancak düzeltilebilir, bir unsur olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, girişimciliği etkileyen kurumsal yapıyı uygun bir şekilde tasarlayarak girişimcilik faaliyeti açısından düz bir oyun sahası yaratabilen ülkelerde, girişim faaliyetine katılım açısından erkek ile kadın arasındaki fark yok olmaktadır. Bu bulgu, kurumsal iktisat literatürü ile tutarlı olarak, bireysel ile kurumsal çevre arasında bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Bu etkileşim, özellikle orta gelirli ülkelerde kadınların erkeklere nazaran neden daha az yenilikçi girişimcilik faaliyetine girdiklerini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, bu çalışmada birey ve ülke düzeyinde geniş bir veri setinden yararlanılarak ölçülmeyen ya da gözlemlenemeyen ülke farklılıklarının bağımlı değişken üzerindeki etkileri için çok-düzeyleli bir analiz (karışık etkiler yöntemi) ile kontrol uygulanmıştır. Dolayısıyla, bu

---

¹ Erken aşama girişim, en az 3 en fazla 42 aydır sahibine gelir sağlayan ve/veya başkasına ücret ödemekte olan girişimleri ifade etmektedir.

çalışmada uygulanan analiz yöntemi, araştırmanın sorusuna daha güvenilir bir cevap verilmesini sağlamaktadır.

Bu makalenin geri kalan kısmında, öncelikle cinsiyet ile girişimcilik arasındaki ilişkinin teorik ve ampirik arka planı tartışılacaktır. Daha sonra, bu tartışmaya dayalı olarak, makalenin kavramsal çerçevesi ve hipotezleri ortaya konacaktır. Takip eden bölümde çalışmanın veri seti, değişkenleri ve analiz yöntemi açıklanacaktır. Son olarak ampirik bulgular rapor edilip tartışılacaktır.

2. Teorik Arka Plan ve Hipotezler

2.1. Yenilikçi Girişimcilik

Girişimcilik literatürüne önemli katkı sunanlardan biri Avusturya iktisadı ekolünden gelen Joseph Schumpeter'dir. Schumpeter (1934), girişimcinin yenilikçi ve yaratıcı yönüne odaklanmaktadır. Schumpeter'e göre girişimciliğin temelinde 'yıkıcılık' bulunmaktadır. Ancak bu yıkımın 'yaratıcı' bir yönü de vardır. Şöyle ki: Bir girişimci yenilikçi bir ürün ile piyasaya girdikten sonra mevcut ve göreceli olarak daha düşük kalitede olan ürünler piyasadan çıkmak zorunda kalacaktır. Bu sonuç girişimciliğin yıkıcı yönüne karşılık gelmektedir. Bu süreç içinde değişime ayak uyduramayan birtakım firmalar veya ürünler yok olup giderken yerlerine daha kaliteli ya da müşteri ihtiyaçlarını daha iyi düzeyde karşılayacak nitelikte ürünler üreten firmalar ortaya çıkacaktır. Bu sonuç da girişimciliğin yaratıcı yönü ile ilgilidir.

Dolayısıyla, girişimcilik, öncelikle, kaynakların çeşitli şekillerde bir araya getirilerek avantaja çevrildiği durumlara işaret etmektedir (Shane, 2012). İkincisi, girişimcilik, kazançlı fırsat ve girişimci olmak üzere iki temel unsur içermektedir (Venkataraman, 1997). Bireyler önsezi veya bilgileri nedeniyle farklı inançlara sahip olurlar. Bu farklılık girişimcilik açısından ele alındığında, piyasadaki hangi fiyatların ne şekilde değişeceği veya gelecekte hangi olası yeni pazarların yaratılabileceği hakkında girişimcilerin farklı varsayımlara sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda girişimci, yeni bir ürün, süreç ya da piyasa ile bir ekonomik aktiviteyi başlatarak ya da genişleterek değer yaratmayı hedefleyen kişidir (OECD, 2017). Girişimcilik ise, yeni ürün ya da süreç içeren ve dolayısıyla karlı fırsatların keşfedilmesi, değerlendirilmesi ve bu fırsatlardan yararlanılması faaliyeti olarak tanımlanabilir (Shane & Venkataraman, 2000; Eckhardt & Shane, 2010).

2.2. Yenilikçi Girişimciliğin Cinsiyet ile İlişkisi

Shane ve Venkataraman (2000), girişimcileri toplumun diğer üyelerinden ayıran özelliklerinin olduğunu ve bu bireysel özelliklerle çevredeki fırsatların birleşiminin girişimciliği belirlediğini savunmaktadır. Girişimcilik literatürü incelendiğinde pek çok çalışmada, makro düzeyde değişkenler yanı sıra, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, kendine güven, tecrübe gibi bireysel etmenlerin de etkilerinin incelendiği görülmektedir (Bates, 1995; McManus, 2001; Özcan & Reichstein, 2009; Seckin-Halac & Seckin-Celik, 2018; Sorenson & Audia, 2000; Zhao & Seibert, 2006). Bu çalışmaların bir kısmına göre, dünyanın hemen bütün ülkelerinde erkeklere nazaran daha az sayıda kadın bir girişim faaliyeti içinde

bulunmaktadır (Örn., Blanchflower, 2004; Minniti, 2009; 2010; Minniti & Naudé, 2010; Winn, 2005). Bu farklılığı ortaya çıkararak olası temel etmenlerden biri, kadınların erkeklere göre farklı tercihlere sahip olmalarıdır. Bir başka deyişle kadınlar, bir iş kurmaktan ziyade maaşlı bir işte çalışmayı veya aile ile ilgili sorumluluklara daha fazla zaman ayırmayı tercih ediyor olabilirler (Bruhn & Love, 2011; Brush, 1992; Caliendo vd., 2009; Verheul & Thurik, 2001; Verheul vd., 2012). Bunun dışında girişimcilik için ihtiyaç duyulan üretim faktörlerinin değeri ile ilgili kadın ve erkeklerin değerlendirmeleri farklılaşabilir. Dolayısıyla, kadınların erkeklere nazaran daha düşük düzeyde girişim faaliyetinde bulunmaları, kadınlar açısından girişimcilikten vazgeçmenin fırsat maliyetinin düşük olmasıyla da açıklanabilir.

Yukarıda özetlenen argüman neden daha az sayıda kadının girişimciliği tercih ettiğini açıklıyor olmasına rağmen, yenilikçi girişimciler arasında kadın oranının neden daha az olduğunu açıklayamamaktadır. Ampirik araştırmalara bakıldığında, kadın girişimcilerin erkek girişimcilere nazaran özgüvenlerinin daha düşük olduğu (Malach-Pines vd., 2010) ve girişimcilikte başarılı olabilmek için ihtiyaç duyulan endüstri ve yönetim tecrübesi açısından, kadınların kendilerini yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır (European Commission, 2008; Kelley vd., 2017; Piacentini, 2013). Bunun dışında, kadınların genelde bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirmeye dayalı olmayan veya düşük ekonomik etkisi olan bireysel hizmetler gibi belirli alanlarda iş sahibi oldukları ve bu işlerin gelişme potansiyellerinin düşük olduğuna dair bulgulara sık rastlanmaktadır (Bardasi vd., 2011; Coleman, 2007; OECD, 2017). Ayrıca, çoğu girişimci kadının değerli bir iş fırsatından ziyade, ihtiyaçtan dolayı kendi işini kurduğu gözlemlenmektedir (Verheul vd., 2006). Özetle, kadın girişimciler arasında erkeklere görece daha az sayıda girişime rastlanmaktadır. Ayrıca, kadın girişimlerinin genelde büyüme ve ekonomik potansiyelinin düşük olduğu görülmektedir. Diğer yandan, yenilik içeren veya büyüme odaklı bir girişim başlatanlar arasında kadınların oranına ilişkin ampirik çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir (Brush vd., 2006b). Dolayısıyla, ilgili literatür ışığında aşağıdaki çıkış (*baseline*) hipotezi formüle edilmiştir.

Hipotez 1: Kadın girişimcilerin yenilikçi bir girişime sahip olma olasılıkları erkek girişimcilere nazaran daha düşüktür.

2.3. Kurumların Girişimcilik ile İlişkisi

Bireysel tercih ve özellikler ve üretim faktörlerinin değeri ile ilgili farklı beklentiler girişimcilik davranışı ile ilişkili olsa da bu tercih ve beklentilerin farklı olmasına yol açan faktörler kısmen çevreseldir. Bu varsayım, bazı araştırmacılar, kadınların ekonomik faaliyete ve spesifik olarak girişimciliğe katılımının düşük düzeyde olmasını, kadın ile erkek arasındaki fırsat eşitsizliğine dayandırmaktadır (Örn., Acs vd., 2011; Bardasi vd., 2011; Kanze vd., 2018; Piacentini, 2013; Sallan-Gül & Altındal, 2016; Tunç, 2018). Daha açık bir ifadeyle, bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli etmenlerin etkisiyle ortaya çıkan fırsat eşitsizliğinden dolayı, kadınlar arasında girişimcilik oranı erkeklere göre oldukça geride kalmaktadır. Nitekim, bu görüş ile tutarlı olarak, girişimcilik eğitimi, kadınların kendilerine olan güvenlerini erkeklere nazaran daha fazla arttırmakta (Wilson vd., 2009) ve kadın

girişimciliği önündeki sosyal engellerle (Field vd., 2010) beraber finansman kaynaklarına (Carter vd., 2010) ulaşım engellerinin aşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bazı araştırmacılara (Malach-Pines vd., 2010; Field vd., 2010; Kalemci-Tuzun & Araz-Takay, 2017) göre, kadın ile erkek arasında fırsat eşitliğini bozan en temel faktör kültürdür. Kültür, bir topluluğun entelektüel birikimi ve topluluk üyelerinin davranışlarına yön veren değer, inanış ve geleneklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Bir toplumun kültürel özellikleri iş kurma, para kazanma gibi faaliyetlere veya zengin olma durumuna karşı toplumsal desteklerin ya da engellerin boyutunu belirlemektedir. Bu görüşe göre, bazı kültürel değerlerden dolayı, kadınlar, girişimcilik için ihtiyaç duydukları kaynaklara erişmekte engellerle karşılaşmakta ve ekonomik fırsatların değerlendirilmesi açısından çoğu zaman geri planda kalmaktadırlar. Bu görüş ile tutarlı olarak, bir ülkede girişimcilik ile ilgili olumlu kültürel algı ve kadın girişimcilere özgü sağlanan destekler ile kadın girişimcilik oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen Baughn, Chua ve Neupert (2006), girişimcilik ile ilgili olumlu toplumsal-kültürel algının erkek girişimcilik oranından daha çok kadın girişimciliğini olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Kalemci Tuzun ve Araz Takay'ın (2017) Türkiye'nin Ankara ilinde faaliyet gösteren 41 kadın girişimci ile yaptıkları bir araştırmaya göre, Türkiye'de kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet rolü kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların başında gelmektedir. Kültür genelde durağan bir yapıda olduğu için politika yapıcılar ve dolayısıyla pek çok araştırmacı göreceli olarak daha rahat ve hızlı değişebilen resmî veya resmî olmayan kurumsal yapılar ile girişimcilik arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır.

Yukarıda özetlenen çalışmalara göre bireysel ve aile düzeyinde birtakım faktörlerden dolayı kadınların aleyhine ortaya çıkan fırsat eşitsizliği kadın girişimciliği olumsuz etkilemektedir. Bu durum, girişimciliğin toplam arzını olması gerekenin altına düşürmektedir. Ancak yukarıda verilen bulgular, aynı zamanda, bir takım uygulama, yaklaşım veya müdahalelerin girişimciler arasında kadınların oranını artırabileceğini göstermektedir. Özellikle ilgili kamu kurumları veya devleti yöneten merkezi hükümet, gerçekleşen girişimcilik oranının (dengede) olması gereken girişimcilik oranından düşük olması durumunda, girişimcilik arzının artırılmasını sağlamak amacıyla bir takım politika ve düzenlemeleri hayata geçirebilir (Audretsch, 2007; Audretsch vd., 2007).

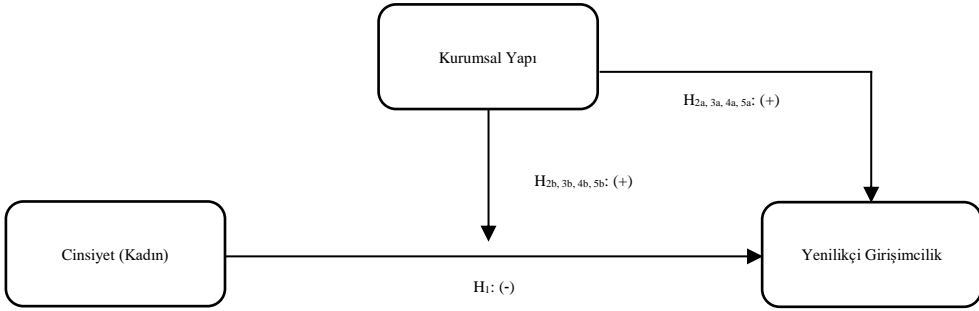
Ancak, ne tür politika ve kurumsal yapının kadın ile erkek arasındaki fırsat eşitsizliğini azalttığı ve dolayısıyla kadın girişimciliğini arttırdığına ilişkin bilimsel çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Bu konu ile ilgili yapılan az sayıdaki çalışmaların birinde, GEM'in 2001-2006 yılları arası ve 55 ülkeden toplanmış verisini kullanarak ekonomik ve politik kurumların kadın ve erkek girişimcilik oranı üzerindeki etkisini araştıran Estrin ve Mickiewicz (2011), devletin ekonomi içindeki rolünün arttığı ülkelerde kadınların erkeklere görece daha az girişimcilik faaliyeti içine girdiklerini gözlemlemişlerdir. Bu bulgu dışında, kadın üzerindeki toplumsal kısıtların arttığı ülkelerde, ekonomik etkisi yüksek kadın girişimciliğinin de negatif bir şekilde etkilendiği görülmüştür. Ancak aynı araştırma, hukukun üstünlüğünün cinsiyete özgü bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Aynı veri setinden yararlanarak 53 ülkeyi kapsayan bir araştırmada, Goltz, Buche ve Pathak (2015) kadınların politik hayat içindeki rollerinin yüksek olduğu ülkelerde

kadın girişimciliğinin arttığını gözlemlemişlerdir. Aynı çalışmada, mahkemelerin ve güvenlik güçlerinin güvenilirliği, telif haklarına sağlanan güvence gibi hukukun üstünlüğünü sağlayan faktörlerin kadın girişimciliğini arttırdığı belirtilmektedir. Alvarez vd.'nin (2011) İspanya'nın farklı bölgelerinden girişimcilerle ilgili panel veri kullanarak yaptıkları bir çalışmada çevresel faktörlerin genel olarak girişimciliği ve özelde kadın girişimciliğini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bu çalışmanın bulgularına göre gerek kültürel normlar gibi enformel kurumlar gerekse fikri mülkiyet haklarına sağlanan koruma gibi formel kurumlar girişimcilik oranını etkilemektedir. Bu bulgular, bir ülkedeki girişimcilik ekosisteminin kadın girişimciliğini belirleyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bir ülkenin girişimcilik ekosistemi (girişimcilik genel çerçeve unsurları) kadın girişimcilik oranı ile yakından ilişkilidir (Delmar & Davidsson & Gartner, 2003). Bu ekosistem içinde girişimciliği teşvik eden devletin destek, politika ve uygulamaları, hukuki yapı ve düzenlemeler, araştırma ve geliştirme altyapısı, fiziki altyapı, rekabet koşulları ve kültürel değerler gibi unsurlar yer almaktadır (European Commission, 2016). Özellikle son yıllarda yenilik ve girişimcilik olgusuna bir sistem çerçevesinde yaklaşım (Etzkowitz & Leydersdorff, 2000; Nelson & Rosenberg, 1993) gerek akademide gerekse politika çevrelerinde genel kabul görmeye başlamıştır. Bu bakış açısına göre, herhangi bir ekonomik aktör sosyoekonomik bir yapı içinde gömülüdür (Acemoğlu vd., 2005; North, 1991; Granovetter, 1985). Bu yapı bireylerin ekonomik davranışlarını ve kararlarını etkilemektedir. Bir başka deyişle, sosyoekonomik sistem, kurum ve yapılar, bir ekonomik aktörün kaynaklarını nasıl değerlendireceğini, ne tür ekonomik faaliyetler içine gireceğini ve ekonomik faaliyetinden ne kazanacağını belirlemektedir. Dolayısıyla, bir girişim, kendine özgü kültürü, ekonomiyi ve politik kurumları ve bilim ve teknolojik altyapısı olan belirli bir ekosistem içinde ortaya çıkmaktadır. Bu ekosistemin unsurları ne tür bir girişimciliğin hangi düzeyde gerçekleşeceğini belirlemektedir (Acs & Desai & Hessels, 2008; Aidis & Estrin & Mickiewicz, 2012; Autio & Acs, 2010; Baumol, 1996; Estrin, Korosteleva & Mickiewicz, 2013; Sobel, 2008; Stenholm & Acs & Wuebker, 2013). Dolayısıyla kadınların yenilikçi girişim faaliyetini açıklayabilmek için makro (ulusal) düzeydeki bu çevresel unsurların da etkisini dikkate almak gerekmektedir.

Bu çalışmada, kadın ve erkek arasında fırsat eşitliği sağlaması beklenen bir takım kurumsal yapı ve politikaların kadın ve erkeklerin yenilikçi girişimcilik faaliyeti üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu etkileri incelemek için ortaya konulan kavramsal çerçeveye göre, bir ülkedeki kurumsal yapının resmî ve resmî olmayan unsurlarının yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranını etkilemektedir. Spesifik olarak, bu çalışmada, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranı ile ülke düzeyinde girişimcilere sağlanan devlet desteklerinin, girişimciler için finansman imkânlarının, ticari altyapısının ve kadın girişimcilere sağlanan desteklerinin yeterliliği arasındaki ilişkiler test edilmektedir. Şekil 1 bu çerçeveyi genel hatlarıyla vermektedir. Bu çerçevede ileri sürülen etkenlere ilişkin hipotezler aşağıda geliştirilmiştir.

Şekil: 1
Kavramsal Çerçeve

2.3.1. Devlet Desteklerinin Yeterliliği

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru kamu mülkiyetinin ekonomi içindeki rolünün dünya genelinde azalmasıyla devletin ekonomik gelişmeye yönelik rolü de değişmiştir (Gilbert & Audretsch & McDougall, 2004). Yeni role göre, devlet, özel kişiler tarafından girişimciliğin önünü açarak ve özellikle potansiyeli yüksek yeni girişimleri destekleyerek ekonomik gelişmeye katkıda bulunabilir. Bu görüşe göre, yeni kurulmuş ve genelde üretim girdilerine ulaşmada zorluklarla karşılaşan firmaların büyüebilmeleri için çoğunlukla dış desteğe-özellikle devletin desteğine-ihtiyaçları bulunmaktadır (Dahlstrand & Stevenson, 2010). Bunun dışında, pek çok ülke, istihdam ve ekonomik büyümeye katkılarından dolayı yeni ve küçük işletmeleri, örneğin bir süreliğine çeşitli vergilerden muaf tutarak, desteklemektedir (Nguyen-Trong & Van & Bartolacci, 2017). Özellikle yenilikçi ürün ve hizmetlere yönelik ARGE yapan firmaların, bu destekler sayesinde piyasaya yeni ürün sürme veya yeni ürünlerini tutundurma açılarından performansı artabilir (Doh & Kim, 2014; Du & Li, 2018; Li vd., 2016). Bu tür geleneksel destekler dışında, merkezi ya da yerel devlet kurumları, çeşitli girişimcilik destekleme merkezleri ve programları aracılığıyla yeni ve potansiyeli yüksek girişimlere, teknik bilgi transferi, eğitim veya danışmanlık şeklinde yönetsel, örgütsel ve üretim ve pazarlama destekleri de sunulabilmektedir. Kaynak desteği yanında, endüstriyel kümelenme (yığışım) ekonomilerinden kaynaklanan etkileri, örneğin yeni girişim fırsatlarını, maksimize etmek için devletin fiziki ve hukuki altyapıyı kurma rolü de bulunmaktadır (Porter, 2000). Ancak bu desteklere ilişkin devlet politikaları ve dolayısıyla bu desteklerin boyutu, niteliği ve etkisi ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Ayrıca, devlet desteklerinin sınırlı bir kaynak olduğu varsayılırsa, bu desteklerin, talep tarafına ne derece etkin ve verimli bir şekilde dağıtıldığı bu desteklerin sonuçlarını etkileyecektir. Nitekim, bu konuda yapılan ampirik çalışmalar, genelde birbiri ile tutarlı olmayan sonuçlara ulaşmaktadır. Güney Kore’de devletin küçük ve orta ölçekli işletmelere sağladığı teknoloji geliştirme desteklerinin etkisini araştıran Doh ve Kim (2014), destek alan firmaların yenilik performansının arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Morris ve Stevens (2010) tarafından Yeni Zelanda’da ve Lerner (2009) tarafından ABD’de yapılan bir çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Diğer yandan Maggioni, Sorrentino ve Williams’ın (1999) İtalya’daki devlet desteklerine ilişkin yaptıkları bir araştırmaya göre, devlet desteklerinin

yeni firma sayısını arttırdığını ancak bu firmaların yeterince verimli ve etkin olmadıkları bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgu devlet desteklerinin her zaman uygun şekilde dağıtılamayabileceğini göstermektedir. Özetle, bu çalışmalar, bir ülkede girişimcilik oranının artmasında devletin rolünün son derece kritik olduğunu gösterse de bu desteklerin kadın girişimciliğini nasıl etkilediğine dair bir bulgu sunmamaktadır. Ancak, ekonomik ve politik kurumlarıyla devletin girişimciğe sağladığı objektif kural temelli desteğin artması durumunda kadın ile erkek girişimciler arasındaki fırsat eşitliğinin sağlanabileceği ve sonuç olarak yenilik içeren kadın girişimcilik oranının artacağı savunulabilir. Bu mantık çerçevesinde aşağıdaki hipotez ortaya konmaktadır.

Hipotez 2a: Bir ülkede devletin girişimciğe sağladığı destekler ile yenilikçi girişimcilik oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 2b: Bir ülkede devletin girişimciğe sağladığı destekler arttıkça yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranı artmaktadır.

2.3.2. Finansman İmkânlarının Yeterliliği

Çetindamar vd.'nin (2012) Türkiye'de rastgele seçilen 2417 katılımcı ile yaptıkları bir araştırmanın sonuçlarına göre, bireysel gelir ile ölçülen finansal kaynakların yeterliliği kadın ve erkeklerin girişimci olma olasılıklarını farklı bir şekilde etkilememektedir. Ancak çoğu girişimin finansman kaynağının girişimcinin öz sermayesi dışından sağlandığı varsayırsa, ülke düzeyinde finansal kaynakların etkisini incelemenin daha uygun olacağı ileri sürülebilir. Kadın girişimciliği ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunda kadınların dış finansman kaynaklarına erişiminin erkeklere nazaran daha zor olduğu belirtilmektedir (Amatucci & Sohl, 2004; European Commission, 2008; Carter & Rosa, 1998; Kalemci-Tuzun & Araz-Takay, 2017; Kanze vd., 2018; Maden, 2015; OECD, 2017; Ufuk & Özgen, 2008; Verheul & Thurik, 2001; Winn, 2005). Banka ve risk sermayedarları gibi finansörler, kadınlar tarafından yönetilen girişimlerin finansman taleplerini erkek girişimcilerin taleplerine göre daha katı ve yüksek standartlara tabi tutmaktadır (Balachandra vd., 2013; Brooks vd., 2014; Buechler, 1995; Buttner & Rosen, 1992; Hisrich & Öztürk, 1999). Örneğin ABD'de yapılan bir çalışmada kadınlar, 2004 yılında halka açık olmayan firmaların %30'unun çoğunluk hissesine sahipken, risk sermayesi yatırımından sadece %5'lik bir pay alabildikleri görülmüştür (Brush vd., 2006a). Ayrıca, kadın girişimcilerin finansman sağlamada karşılaştıkları bu zorlukların başlattıkları girişimlerin ekonomik potansiyeli ile ilintili olmadığı anlaşılmaktadır (Brooks vd., 2014). Kadın girişimcilerin dış finansmanda karşılaştıkları zorluklar dışında, kurdukları işe yatırdıkları öz kaynaklarının da yeterli olmadığı gözlemlenmiştir (Piacentini, 2013). Dolayısıyla, finansal kaynaklara erişimin göreceli olarak rahat ve objektif kısıtlara dayalı olduğu ülkelerde kadın girişimciliği ile beraber yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranının artması beklenebilir. Bu mantık çerçevesinde aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

Hipotez 3a: Bir ülkedeki finansman imkânları ile yenilikçi girişimcilik oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 3b: Bir ülkedeki finansman imkânları arttıkça yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranı artmaktadır.

2.3.3. Ticari Altyapının Yeterliliği

Bir girişim için ihtiyaç duyulan finans dışındaki üretim faktörlerinin tedarik edilmesinde de kadınların zorluklarla karşılaştıklarına dair bulgulara rastlanmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalar, bu tür zorlukların nedenleri arasında kadınların girişimci ve ticari ağlar içinde tanınmıyor olmaları yanı sıra tedarikçi aktörlerin kadın girişimciye daha az güvenmeleri sayılmaktadır (Amatucci & Sohl, 2004; Farr-Wharton & Brunetto, 2007; Ufuk & Özgen, 2008). Çoğu girişimci ihtiyaç duyduğu bilgi, tecrübe, müşteriye veya olası iş ortaklarına ulaşım ve yatırım fırsatlarına dair enformasyonu yakın çevresinden ve içinde bulunduğu ticari ağlardan edinmektedir (Aldrich & Zimmer, 1986; Davidsson & Honig, 2013; Yetim, 2008). Bu yüzden iş insanlarının sosyal ağı içinde iyi bir konum edinen girişimcilerin performansı yükselmektedir (Stam & Arzlanian & Elfring, 2014). Ancak, kadın girişimciler bu ağlara ulaşma konusunda zorluklarla karşılaştığı gibi, bir ağın içinde avantajlı bir konum elde etme olasılıkları da erkek girişimcilere nazaran daha az olmaktadır (Klyver & Terjesen, 2007). Bunun dışında, toplumsal cinsiyet rollerine dair inanışlardan dolayı kadınların bir girişimde başarılı olma şansı küçük görülmekte ve dolayısıyla girişim fikirleri önemsenmemektedir (European Comission, 2008; Kalemci-Tuzun & Araz-Takay, 2017; Maden, 2015; Piacentini, 2013; Seckin-Halac & Seckin-Celik, 2018). Dolayısıyla bir ülkedeki ticari altyapının ne derece objektif kurallar temelinde işlediği ve profesyonelleştiği ve girişimcilerin ihtiyaç duydukları üretim faktörlerine ne derece kolay ulaşabildiği kadın girişimcilerin karşılaştıkları dezavantajların düzeyini belirleyen önemli bir etmendir. Bu mantıkla aşağıdaki hipotez ortaya konmaktadır.

Hipotez 4a: Bir ülkede ticari altyapının yeterliliği ile yenilikçi girişimcilik oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 4b: Bir ülkede ticari altyapının yeterliliği arttıkça yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranı artmaktadır.

2.3.4. Kadın Girişimcilere Sağlanan Desteklerin Yeterliliği

Bazı araştırmacılar, kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunlardan dolayı bütün girişimcilere sağlanan devlet destekleri dışında kadın girişimcilere özgü desteklerin, kadın girişimciliğini arttıracaklarını savunmaktadır (Sallan-Gül & Altındal, 2016; Piacentini, 2013). Bu destekler, bir ülkedeki ticaretin işleyişini etkileyen enformel kurumlar (örneğin ticari kültür) ile ilgili olduğu kadar, kadınların ticaret hayatını kolaylaştıran formel kurumlarla da ilgilidir. Örneğin girişimci kadınların karşılaştıkları önemli sorunlardan biri ailevi rolleri ile iş hayatlarındaki rollerinden dolayı yaşadıkları rol çatışmasıdır (Seckin-Halac & Seckin-Celik, 2018; Ufuk & Özgen, 2001). Bu tür rol çatışmalarını minimize etmek her ne kadar zor olsa da kadın girişimcilerin karşılaştıkları iş yönetimi ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili zorlukları azaltabilecek devlet ya da sivil toplum destekli uygulamalar mümkündür. Nitekim Goltz vd. (2015) tarafından yapılan ve 53 ülkeyi kapsayan geniş örneklemeye dayalı

bir araştırmada, kadın girişimcilere devletin sağladığı desteklerin kadın girişimcilik oranını arttırdığını gözlemlemişlerdir. Thébaud (2015), çocuk sahibi ve evli kadınlara karşı pozitif ayrımcılığın ve desteğin sağlandığı iş ortamlarında girişimciler arasında kadın oranının azaldığını ancak yenilik içeren ve gelişmeye açık girişimciler arasında kadın oranının arttığını gözlemlemiştir. Kalemci-Tuzun ve Araz-Takay'ın (2017) Türkiye'de yaptıkları bir çalışmada kadın girişimcilerin en fazla önemsedikleri destek kaynağının kamu kurumu ya da kamu kurumu niteliğindeki kurumlardan kadın girişimcilere yönelik destek mekanizmaları olduğu görülmektedir. Bu ampirik bulgular ışığında aşağıda verilen hipotez geliştirilmiştir.

Hipotez 5a: Bir ülkede kadın girişimcilere sağlanan destekler ile yenilikçi girişimcilik oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 5b: Bir ülkede kadın girişimcilere sağlanan destekler arttıkça yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranı artmaktadır.

3. Araştırma Yöntemi

3.1. Veri Kaynağı ve Veri Seti

Bu çalışmanın hipotezlerini test etmek için kullanılan veriler GEM'in girişimcilik veri tabanından derlenmiştir². GEM, 1999 yılından beri her yıl dünyanın değişik pek çok ülkesinde iki ayrı anket uygulamaktadır. Bir anket (*yetişkin nüfus anketi*), her ülkeden yetişkin nüfus arasından rastgele seçilen en az 2000 kişiye uygulanarak, bu kişilerin girişimcilik davranış ve tutumunu ölçmektedir. Diğer anket (*yerel uzmanlar anketi*), her ülkeden en az 36 uzmanın yaşadıkları ülkenin girişimcilik ekosistemine dair değerlendirmelerini yansıtmaktadır. 1999 yılında 10 ülke ile başlayan GEM araştırma projesi, bugün 100'ün üzerinde ülkeyi ve bu ülkelerde uygulanan araştırma anketini yöneten ülke bazında yerel akademisyenleri kapsayan dev bir projeye dönüşmüştür³. Bu araştırma projesi dünyada girişimcilik ile ilgili en kapsamlı ve güvenilir çalışma olarak kabul görmektedir.

Yetişkin nüfus anketine katılanlar birtakım sorulara bağlı olarak girişimci (veya değil); girişimci olanların da sahip oldukları işletme bir girişim olarak sınıflandırılmaktadır. Bu girişimler üç grupta toplanmaktadır: 1) Yeni doğan girişim (*nascent business*), 2) Toy girişim (*baby business*), 3) Olgun girişim (*established business*). Ankete göre girişim olarak sınıflandırılan kuruluşlardan, çalışanlarına ücret ödeme veya sahibine gelir getirme süresi, 3 ayı geçmemiş olanlar *yeni doğan girişim*; 3-42 ay arasında olanlar *toy girişim*; 42 aydan fazla olanlar ise *olgun girişim* olarak sınıflandırılmaktadır. Kullanılan veri setinde bu

² GEM'in girişimcilik veri tabanına <<https://www.gemconsortium.org>> adresinden ulaşılabilir.

³ Bu çalışmaya başlanan yılda, 2013 yılı sonrasında toplanan veriler GEM'den bağımsız araştırmacıların kullanımına açık değildir.

girişimcilik türlerini belirleyen birer değişken bulunmaktadır. Dolayısıyla, bir katılımcı girişimci ise, girişim tipine bağlı olarak, ilgili değişken 1 değerini almakta, değilse ilgili değişken 0 değerini almaktadır. Bu şekilde, 18-64 yaş arası katılımcıların yeni doğan, toy ve olgun girişimci oranı belirlenmektedir. Bu girişimlerin başlamasında payı olanlar da sırasıyla yeni doğan, toy ve olgun girişimci olarak adlandırılabilir. Doğal olarak, katılımcılar arasında girişimci olmayanlar da bulunmaktadır.

GEM, yeni doğan ve toy girişim verisini birleştirerek, bir ülkede girişimcilik oranını ölçen Toplam Erken Aşama Girişim Aktivitesi (*TEA-Total Early Stage Entrepreneurial Activity*) adını verdiği bir genel ölçek geliştirmiştir. GEM veri setini kullanarak yapılan çalışmaların çoğu, TEA sınıfına giren girişimler ile ilgili veriler kullanılarak yapılmaktadır. Bunun nedeni, TEA sınıfına giren işletmelerin yeni girişim olması ve dolayısıyla bu tür işletmelerle ilgili girişimcilere dayalı verilerin girişimcilik ile ilgili teori ve hipotezleri test etmek için elverişli kabul edilmesidir. GEM'in anketine katılanlardan TEA sınıfına giren girişimler (ve dolayısıyla girişimciler), bu çalışmanın analizlerinde kullanılan veri setini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma anketin tüm verileri yerine erken aşama girişimcilerin oluşturduğu alt veri seti ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın nihai veri seti, 2002-2013 yıllarını kapsamakta ve 93 ülkeden 121.944 birey düzeyinde veri içermektedir.

3.2. Bağımlı Değişken

Bu çalışmanın hipotezleri çerçevesinde bağımlı değişken, *yenilikçi girişimci* olarak ifade edilmektedir. Yenilikçi girişimci kavramını tanımlayıp uygun bir ölçek ile ilişkilendirebilmek için öncelikle yenilik kavramının tanımlanması gerekmektedir. Yenilik kavramı değişik şekillerde tanımlanmakla beraber, en yaygın kabul gören tanım, müşteriye sunulan ürün ya da sürecin yeni bir teknolojiye dayalı olması ve yeni bir pazar yaratması unsurlarını içermektedir (Rothaermel, 2017). Dolayısıyla, bu çalışmada, yeni bir teknolojiye dayalı bir ürün veya sürecin yeni bir pazarda ticarileştirilmesi yenilikçi girişimcilik, bu faaliyeti üstlenen kişi de yenilikçi girişimci olarak tanımlanmaktadır. GEM, ankete katılanlardan girişimci olanlara sattıkları ürünün ne derece yenilikçi olduğuna yönelik sorular sormaktadır. Bu sorular aracılığıyla, GEM, yeni bir piyasaya yeni bir teknoloji ile hitap eden erken aşama girişimleri belirleyip bir değişken (*teaynypm*) ile sınıflandırmaktadır. Dolayısıyla *yenilikçi girişimci* ölçeği doğrudan GEM veri setinden alınmıştır. İkili (dikotomik) bir yapıda ölçülen (kodlanan) bu değişken, erken aşama girişimin (girişimciye göre) yeni bir piyasaya (yine girişimciye göre) yeni bir teknoloji ile hitap etmesi durumunda 1 değerini, aksi takdirde, 0 değerini almaktadır. Dolayısıyla, bu ölçeğe göre bir girişimin yenilik düzeyi ilgili girişimcinin sübjektif değerlendirmesine dayanmaktadır. Doğal olarak, sübjektif bir değerlendirme yanlı olabilmektedir. Ancak, GEM'in anket sorularının sade, anlaşılır ve net olmasının yanlı değerlendirme olasılığını azalttığı söylenebilir. Ayrıca, girişimciliğe ilişkin pek çok araştırmada, girişimin konusu ürün veya süreçlerin yenilik düzeyinin ölçümü genelde girişimcinin sübjektif değerlendirmesine dayanmaktadır (Marvel & Lumpkin, 2007; Urbano & Aparicio & Querol, 2016; Zahra & Garvis, 2000). Objektif ve sübjektif yenilik ölçeklerini karşılaştıran Jennings ve Young (1990), her iki ölçek arasında bir fark olmadığını ve her iki ölçek yönteminin de güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Bağımsız Değişkenler

Bu çalışmada birey düzeyinde ve ülke düzeyinde olmak üzere iki düzeyde ölçülen bağımsız değişkenler bulunmaktadır. Birey düzeyinde olan değişkenlerin ölçükleri, GEM'in yetişkin nüfus anketine dayanmaktadır. Ülke düzeyinde olan değişkenlerin ölçükleri ise GEM'in ulusal uzmanlar anketine dayanmaktadır. Ulusal uzmanlar anketi toplam 101 soru içermektedir. Bu soruların 24'ü anketi cevaplayan kişiler ile ilgilidir. Geri kalan 77 soru ülkenin girişimcilik ekosistemine dair 14 alan ile ilgilidir. Her bir alan ile ilgili 5 ile 7 arasında soru sorulmaktadır. Bu sorular 1 (= tamamen doğru) ile 5 (= tamamen yanlış) arasında değişen ve orta değeri 3 (= ne doğru ne de yanlış) olan bir skala üzerinden cevaplanmaktadır. Bu sorulara verilen yanıt verisi GEM araştırmacıları tarafından faktör analizine tabi tutularak soruların ilgili alan ile bağdaşıp bağdaşmadığı belirlenmektedir. Ekosistemin belirli bir alanı ile ilgili sorulan soruların ayrı faktörlere ayrışması durumunda, veriler ayrıştırılıp her bir faktör yeni bir değişken adıyla veri setine girmektedir. Örneğin katılımcılara, devletin girişimcilik politikalarına ilişkin 7 soru sorulmaktadır. Faktör analizi sonucu bu sorular iki faktöre ayrıştığından, bir faktör 'devlet destekleri', diğer faktör 'vergilendirme ve bürokrasi' adıyla veri setine girmiştir. Bu şekilde güvenilirlikleri ortaya konan bu ölçükler, dünyada pek çok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır (bkz. Bosma vd., 2013). Aşağıda, bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler açıklanmaktadır.

Cinsiyet: Bu değişken girişimcinin erkek olması durumunda 0 değerini kadın olması durumunda 1 değerini almaktadır.

Devlet desteği: Bir ülkede devletin yeni girişimciliği desteklemeye ne derece öncelik verdiği ve girişimciler için devletin sağladığı desteklerin varlığını ve boyutunu ölçen bu değişken, yerel uzmanlar anketinde sorulan dört soruya verilen cevapların ortalaması alınarak ölçülmüştür. Bu sorular şunlardır: i) Ülkemde, örneğin kamu hizmeti ve mal alımları gibi devlet politikaları her zaman yeni kurulmuş firmaları himaye etmektedir. ii) Ülkemde, yeni kurulmuş ve büyüyen firmaları desteklemek, ulusal düzeyde devlet ve kamu kurumlarının politikalarını belirleyen öncelikli bir konudur. iii) Ülkemde, yeni kurulmuş ve büyüyen firmaları desteklemek, yerel düzeydeki devlet ve kamu kurumlarının politikalarını belirleyen öncelikli bir konudur. iv) Ülkemde, yeni firmalar, faaliyet için gerekli lisansların ve izinlerin çoğunu yaklaşık bir hafta içinde temin edebilirler.

Finansman imkânları: Bir ülkede girişimciler için finansman kaynaklarının yeterliliğini ve bu kaynaklara ulaşılabilirliği ölçen bu değişken, yerel uzmanlar anketinde sorulan altı soruya verilen cevapların ortalaması alınarak ölçülmüştür. Bu sorular şunlardır: i) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik yeterli düzeyde öz-sermaye ile finansman imkânı bulunmaktadır. ii) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik yeterli düzeyde borçlanma imkânı bulunmaktadır. iii) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik yeterli düzeyde devlet sübvansiyonları bulunmaktadır. iv) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik (kurucular dışında) bireylerden yeterli düzeyde finansman imkânı bulunmaktadır. v) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik yeterli düzeyde risk sermayesi imkânı bulunmaktadır. vi) Ülkemde, yeni ve büyüyen firmalara yönelik halka açılma yoluyla yeterli düzeyde finansman imkânı bulunmaktadır.

Kadın girişimcilere sağlanan destek: Bir ülkede resmî ve resmî olmayan kurumların kadın girişimcileri ne derece desteklediğini ölçen bu değişken, yerel uzmanlar anketinde sorulan beş soruya verilen cevapların ortalaması alınarak ölçülmüştür. Bu sorular şunlardır: i) Ülkemde, kadınların evlenip bir aile kurduktan sonra da çalışma hayatına devam edebilmesi için yeterli düzeyde destekleyici sosyal hizmet bulunmaktadır. ii) Ülkemde, yeni bir iş kurmak kadınlar için sosyal açıdan uygun bir kariyer seçeneğidir. iii) Ülkemde, kadınların kendi işini kurmaları veya kendi işinde çalışmaları teşvik edilmektedir. iv) Ülkemde, yeni bir iş kurmak için kadınlar da erkekler kadar iyi iş fırsatıyla karşı karşıyadırlar. v) Ülkemde, yeni bir iş kurmak için kadınlar da erkekler kadar bilgi ve beceri sahibidirler.

Ticari altyapı: Bir ülkede ticari bir faaliyet yürütmek için ihtiyaç duyulan üretim faktörlerini uygun koşullarda tedarik edebilme imkânlarını ve ticaret altyapısının profesyonelliğini ölçen bu değişken, yerel uzmanlar anketinde sorulan beş soruya verilen cevapların ortalaması alınarak ölçülmüştür. Bu sorular şunlardır: i) Ülkemde, yeni ve büyüyen işletmeleri desteklemek için yeterli düzeyde taşeron, tedarikçi ve danışmanlık hizmeti veren firma bulunmaktadır. ii) Ülkemde, yeni ve büyüyen işletmeler taşeron, tedarikçi ve danışmanlık hizmeti veren firmalar ile iş yapmanın maliyetini karşılayabilmektedirler. iii) Ülkemde, yeni ve büyüyen işletmelerin taşeron, tedarikçi ve danışmanlık hizmeti veren iyi firma bulmaları kolaydır. iv) Ülkemde, yeni ve büyüyen işletmelerin profesyonel (mesleki) muhasebe ve hukuk hizmeti veren iyi firma bulmaları kolaydır. v) Ülkemde, yeni ve büyüyen işletmelerin bankacılık (çek-senet, döviz alım-satım, kredi mektubu, vs.) hizmetlerine ulaşmaları kolaydır.

3.4. Kontrol Değişkenleri

Bu çalışmada, yenilikçi girişimcilik oranını etkilemesi beklenen girişimci ile ilgili bireysel faktörler için kontrol uygulanmaktadır. Bu faktörlerden biri *girişim tecrübesidir*. Bu değişken, GEM'in katılımcılara yönelttiği "Son 12 ay içinde bir işletmeyi sattınız, kapattınız, ya da bir işletmeden ayrıldınız mı?" sorusuyla ikili bir yapıda ölçülmektedir. Bu soruya verilen 'evet' (=1) cevabı girişim tecrübesinin varlığını, 'hayır' (0) cevabı ise girişim tecrübesinin olmadığını göstermektedir. Yenilikçi girişim oranını etkilemesi olası bir başka bireysel faktör girişimcinin *özgüvenidir*. Bu özellik de ikili bir yapıda ankete katılanlara yöneltilen "Bir girişim başlatmak için ihtiyaç duyulan bilgi, yetenek ve tecrübeye sahip misiniz?" sorusuyla ölçülmektedir. Bu soruya verilen 'evet' (=1) cevabı özgüven varlığını, 'hayır' (0) cevabı ise özgüvenin yetersizliğini göstermektedir. Bu çalışmada kontrol edilen bir başka faktör *başarısızlık korkusudur*. Bu değişken ankete katılanlara yöneltilen "Başarısızlık korkusu bir işletme başlatmanızı engelliyor mu?" sorusu ile ölçülmektedir. Bu soruya verilen 'evet' (=1) cevabı başarısızlık korkusunun varlığını, 'hayır' (0) cevabı ise başarısızlık korkusunun olmadığını göstermektedir. Yenilikçi girişim oranını etkileyebilecek bir başka bireysel özellik *eğitim düzeyidir*. Bu değişken ankete katılanların diplomasını aldıkları son derece veya okulda geçirdikleri yıl sayısı ile beşli bir kategori üzerinden ölçülmektedir. Bu değişken, katılımcının eğitiminin olmaması durumunda 0 değerini, en fazla 11 yıl okumuş ancak lise mezunu olmaması durumunda 1 değerini, lise mezunu olması durumunda 2 değerini, meslek yüksekokulu veya lisans derecesine sahip

olması durumunda 3 değerini, lisansüstü dereceye sahip olması durumunda 4 değerini almaktadır. Bir bireyin başka girişimcileri tanıyor olması, bu bireyin bir iş başlatmasını ve bu işte başarılı olmasını olumlu etkilemesi beklenir. *Sosyal sermaye* etkisi olarak görülen bu durum için de bu çalışmada kontrol uygulanmıştır. Bu değişken, katılımcılara sorulan "Son iki yıl içinde bir işletme kuran biri ile kişisel bir tanışıklığınız var mı?" sorusuyla ölçülmektedir. Bu soruya verilen 'evet' (=1) cevabı girişimciler içeren bir sosyal ağın (sermayenin) varlığını, 'hayır' (0) cevabı ise girişimciler içeren bir sosyal ağın olmadığını göstermektedir. Gelecek ile ilgili olumlu beklentiye sahip olma özelliği de yenilikçi girişim oranını etkilemesi beklenebilir. *Girişim fırsatı beklentisi* olarak adlandırılan bu özellik, katılımcılara sorulan "Önümüzdeki altı ay içinde bir işletme başlatmak için iyi fırsatlar olacak mı?" sorusu ile ölçülmektedir. Bu soruya verilen 'evet' (=1) cevabı katılımcının gelecek ile ilgili beklentisinin olumlu olduğunu, 'hayır' (0) cevabı ise katılımcının gelecek ile ilgili beklentisinin olumsuz olduğunu göstermektedir. Katılımcının *yaşı* girişimcilik oranı ile beraber girişimcilik türünü de belirleyebilir. Dolayısıyla, katılımcıların bu özelliği için de bir kontrol uygulanmıştır. Katılımcıların yaşı anket yılı ile doğum yılları arasındaki mutlak fark ile ölçülmektedir. Ancak yaş ile yenilikçi girişim arasındaki ilişkinin doğrusal olmayabileceği düşüncesiyle yaş ile beraber *yaşın karesi* de analizlere dâhil edilmiştir.

3.5. Analiz Yöntemi

Bu çalışmanın bağımlı değişkeni 0 ya da 1 değerlerinden birini alan ikili (dikotomik) bir değişkendir. Değişken 1 değerini alması durumunda, gözlemlenen girişimcilik "yenilikçi" olarak sınıflandırılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada ele alınan bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak, bağımlı değişkenin 1'e eşit olma olasılığı tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda, hipotezleri test etmek için aşağıda verilen lojistik modelinden yararlanılabilir (Greene, 2011):

$$\Pr(y_i = 1 | x'_i) = \frac{e^{(x'_i\beta)}}{1+e^{(x'_i\beta)}} \quad (1)$$

Burada, alt indis i birey düzeyinde gözlemi, y bağımlı değişkeni, x' bağımsız değişkenler vektörünü ve β bağımsız değişkenlerin aldığı parametreleri göstermektedir. Bu model *logit* regresyon yöntemi ile tahminlenebilir. Ancak, bu çalışmada kullanılan veri setinin kümeli bir yapısı bulunmaktadır. Bir başka deyişle, veri setinde olan katılımcı girişimciler, farklı ülkeler içinde kümelenmişlerdir. Burada her bir ülke ayrı bir kümeyi oluşturmaktadır. Bir ülke ile ilgili gözlemlenemeyen veya ölçülmeyen özelliklerin aynı ülke kümesinde olan girişimcileri aynı şekilde etkileyeceğinden dolayı, aynı kümeden olan gözlemler birbirinden bağımsız olamayacaktır. Bu da eşitlik (1) ile verilen lojistik modele dayalı regresyon tahmininin güvenilirliğini azaltmaktadır (Aguinis vd., 2013; Rabe-Hesketh & Skrondal, 2008). Bir başka deyişle, eşitlik (1), gözlemlenemeyen ülke etkisini regresyonun hata terimine eklemektedir. Bu durumda, hata terimi regresyon içindeki bağımsız değişkenler ile ilişkili olacağından dolayı elde edilen sonuçlar güvenilir olmayacaktır. Dolayısıyla, ülke etkilerinin hata teriminden ayrıştırılması gerekmektedir. Bu amaçla, literatürde çok-düzeyle hiyerarşik veya karışık-etkili olarak bilinen regresyon tahminleme tekniğinden yararlanılabilir. Birey düzeyinde girişimcilik gözlemlerinin farklı

ülkelerde kümelendikleri varsayımıyla, (1) ile verilen lojistik modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\Pr(y_{ij} = 1 | \mathbf{x}'_{ij}, \mathbf{u}_j) = \frac{e^{(\mathbf{x}'_{ij}\boldsymbol{\beta} + \mathbf{z}_{ij}\mathbf{u}_j)}}{1 + e^{(\mathbf{x}'_{ij}\boldsymbol{\beta} + \mathbf{z}_{ij}\mathbf{u}_j)}} \quad (2)$$

Eşitlik (1)'den farklı olarak, eşitlik (2) yenilikçi girişim gözlemlene olasılığını etkileyen faktörleri "sabit etkiler" ve "rassal etkiler" olmak üzere iki bölüme ayırmaktadır. Eşitlik (2)'de alt indisler i ve j , sırasıyla birey düzeyinde gözlemi ile bireyin ait olduğu ülkeyi, y bağımlı değişkeni, $\mathbf{x}'$ tüm bağımsız değişkenler vektörünü ve $\boldsymbol{\beta}$ bağımsız değişkenlerin aldığı parametreleri göstermektedir. Modelin $\mathbf{x}'_{ij}\boldsymbol{\beta}$ kısmı, bağımlı değişkenin 1 değerini alma olasılığı ile ilişkili *sabit etkileri* temsil etmektedir. Diğer kısım, $\mathbf{z}_{ij}\mathbf{u}_j$ bağımlı değişkenin 1 değerini alma olasılığı ile ilişkili *rassal etkileri* temsil etmektedir. Bu kısımdaki $\mathbf{z}_{ij}$ 'ler, kesişim ve/veya eğim şeklinde modellenebilen rassal etki değişkenlerini, $\mathbf{u}_j$ 'ler ise rassal etki parametrelerini vermektedir (StataCorp., 2015). Eşitlik (2) ile verilen çok-düzeyleli lojistik model çerçevesinde bu çalışmanın hipotezlerini test etmek için aşağıda verilen çok-düzeyleli *logit* regresyon modelinden yararlanılabilir:

$$y_{ij} = \mathbf{x}'_{ij}\boldsymbol{\beta} + \mathbf{z}_{ij}\mathbf{u}_j + e_{ij} \quad (3)$$

Bu eşitlikte y_{ij} , j ülkesinden i girişimcisi için bağımlı değişkenin aldığı değere (1 = yenilikçi girişimci, 0 = yenilikçi olmayan girişimci) karşılık gelmektedir. e ise regresyonun ülkeye özgü etkilerden arındırılmış hata terimini vermektedir. Bu terimin ortalaması 0 ve varyansı $\pi^2/3$ 'tür (StataCorp., 2015). Eşitliğin diğer terimleri eşitlik (2)'de tanımlananlarla aynıdır.

Eşitlik (3) ile verilen çok düzeyleli (karışık-etkili) *logit* regresyon modeli uygun bir transformasyon yöntemi ile ülke etkilerini temsil eden değişkenleri regresyon tahmininden çıkararak bağımlı değişkenler ile ülkelere özgü etki arasındaki olası korelasyonun regresyon tahmin sonuçları üzerindeki etkisini elimine etmektedir. Bu yüzden, her ülke için 0'ın altında ya da üstünde değer alabilen ve dolayısıyla bir varyansı olan $\mathbf{u}$ 'ların ortalaması 0'dır. Bu değerlerin varyansının 0'dan yeterince farklı olması durumunda, ölçülüp modele dâhil edilmeyen ülkelerarası farklılıkların bağımlı değişkeni önemli etkilediği ve dolayısıyla çok-düzeyleli analiz yöntemleriyle bu etkilerin ayrıştırılması gerektiği söylenebilir. Bu çalışmanın hipotezlerini test etmek için eşitlik (3) ile verilen *logit* regresyon modeli kullanılmıştır⁴. Bu modelde ülkelere özgü etki, rassal kesişim (*random intercept*) ile modellenmiştir. Hipotez testlerinde kullanılan bütün regresyon tahminleri olası yıl ve endüstri etkileri için kukla değişkenler içermektedir.

---

⁴ Regresyon tahminleri için, istatistiksel analiz yazılımlarından Stata 14.2'nin *melogit* komutundan yararlanılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1'in A paneli, bu çalışmada kullanılan dikotomik değişkenlere ilişkin verilerin özet istatistiklerini vermektedir. Bu tabloya göre, veri setindeki girişimcilerin %26'sı yenilikçi girişimci olarak sınıflandırılmıştır. Bunun dışında, girişimcilerin en çok lise mezunları arasından çıktığı ve %41'nin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bu girişimcilerin bilişsel özelliklerine bakıldığında, %85'inin girişimcilikte başarılı olmak için ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriye sahip olduğuna inandığı görülmektedir. Veri setindeki girişimcilerin %64'ünün sosyal ağında (tanıdıkları arasında) en az bir girişimcinin var olduğu, ancak sadece %10'nun geçmiş bir girişim tecrübesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak, veri setine giren girişimcilerin %26'sında başarısızlık korkusunun var olduğu görülmektedir.

Tablo: 1
Özet İstatistikler

Değişkenler				
Panel A	<i>Yüzde</i>		<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>
Yenilikçi girişimci	%26		0	1
Cinsiyet (Kadın=1)	%41		0	1
Özgüven	%85		0	1
Başarısızlık korkusu	%26		0	1
Sosyal sermaye	%64		0	1
Girişim tecrübesi	%10		0	1
Eğitim düzeyi			0	4
0 (Eğitim yok)	%9			
1 (1-11 yıl arası)	%21			
2 (Lise)	%32			
3 (Önlisans veya lisans)	%28			
4 (Lisansüstü)	%10			
Panel B	<i>Ort.</i>	<i>Std. Sap.</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>
Yaş	37,16	11,29	18,00	64,00
Girişim fırsatı beklentisi	3,35	0,37	2,07	4,46
Devlet desteği	2,57	0,43	1,50	4,55
Finansman imkânları	2,48	0,42	1,45	4,10
Ticari altyapı	2,99	0,36	2,00	4,21
Kadına destek	3,21	0,36	1,79	4,42

Aynı tablonun B paneli, bu çalışmada kullanılan ve sürekli nitelikte olduğu varsayılan (Hair vd., 2014) değişkenlere ilişkin verilerin özet istatistiklerini vermektedir. Girişim fırsatı beklentisi açısından, veri setindeki girişimcilerin ortalama olarak ne iyi ne de kötü sayılabilecek bir beklentiye (algıya) sahip oldukları söylenebilir. Ülke düzeyinde ölçülen kurumsal değişkenler incelendiğinde, kadın girişimcilere sağlanan destek dışında kalan kurumsal değişkenlerin ortalamaları ne doğru ne de yanlış anlamına gelen 3 değerinin altında görünmektedir. Bu bulgu yerel uzmanların girişimciliğin ekosisteminin bu çalışmada ölçülen unsurları ile ilgili ortalama görüşünün olumsuz olduğunu göstermektedir. Kurumsal değişkenlerle ilgili değerlerin standart sapmasına bakıldığında, veri setinde iyi kabul edilebilecek ülkeler ile beraber oldukça kötü ülkelerin var olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, girişimciliğin kurumsal çevresi açısından ülkeler arası analiz edilmesi gereken bir varyansın var olduğu görülmektedir.

Tablo 2
Karışık-etkili Lojistik Regresyon Tahminleri^a

Değişken	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Sabit etkiler						
Cinsiyet		-0,035**	-0,035*	-0,035*	-0,035*	-0,035*
Devlet desteği		(0,014)	(0,014)	(0,014)	(0,014)	(0,014)
Finansman imkânları			0,201***			
Ticari altyapı			(0,033)	0,144***		
Kadına destek				(0,036)	0,037	
					(0,040)	0,088*
Özgüven	0,152***	0,150***	0,150***	0,150***	0,150***	0,148***
	(0,021)	(0,021)	(0,021)	(0,021)	(0,021)	(0,021)
Yaş	-0,020***	-0,019***	-0,020***	-0,020***	-0,020***	-0,020***
	(0,004)	(0,004)	(0,004)	(0,004)	(0,004)	(0,004)
Yaş kare	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***
	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Eğitim düzeyi	0,143***	0,143***	0,143***	0,142***	0,143***	0,142***
	(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)	(0,007)
Başarısızlık korkusu	-0,126***	-0,124***	-0,124***	-0,124***	-0,124***	-0,125***
	(0,016)	(0,016)	(0,016)	(0,016)	(0,016)	(0,016)
Sosyal sermaye	0,145***	0,149***	0,144***	0,143***	0,143***	0,143***
	(0,015)	(0,015)	(0,015)	(0,015)	(0,015)	(0,015)
Girişim tecrübesi	0,042*	0,041*	0,042*	0,042*	0,041*	0,040*
	(0,023)	(0,023)	(0,023)	(0,023)	(0,023)	(0,023)
Girişim fırsatı beklentisi	0,131***	0,130***	0,011	0,044	0,118**	0,094**
	(0,038)	(0,038)	(0,042)	(0,043)	(0,040)	(0,041)
Sabit değer	-2,108***	-2,099***	-2,220***	-2,170***	-2,169***	-2,259***
	(0,163)	(0,163)	(0,164)	(0,163)	(0,179)	(0,190)
Yıl & endüstri etkisi	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Rassal etkiler						
Ülke etkilerinin varyansı	0,24	0,24	0,24	0,25	0,24	0,24
N	121959	121944	121944	121944	121944	121305
Ülke sayısı	93	93	93	93	93	93
Log likelihood	-65066	-65055	-65036	-65046	-65054	-64653
Wald χ^2	1659***	1665***	1701***	1681***	1666***	1656***

* $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$; **** $p < 0,001$.

^a Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. Rassal etkiler ülke etkileri dışında, regresyon hata terimini de içermektedir. Ancak, bu terim tabloda gösterilmemiştir. Bazı değişkenlere ilişkin eksik verilerden dolayı N modeller arasında değişmektedir.

Tablo 2, yenilikçi girişim ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin karışık etkili lojistik regresyon tahmin sonuçlarını vermektedir. Bu tablodan anlaşılacağı üzere, bu çalışmada ele alınan her bir kurumsal değişken ayrı bir model (regresyon tahmini) ile analiz edilmiştir. Bunun nedeni, kurumsal değişkenler arasında yüksek düzeyde korelasyon olması ve tahminin tek bir regresyon ile yapılması durumunda değişkenler arası yüksek korelasyonun çoklu-bağılantı (*multicollinearity*) sorunu yaratmasıdır. Çoklu-bağılantı sorunu, katsayı tahminlerinin gerçek değerden aşırı sapmasına ve katsayı standart sapmalarının da çok yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Bu sorunla karşılaşılmasını için her bir kurumsal değişkenin ayrı bir regresyon modeli ile analiz edilmesi ampirik literatürde genel kabul görmüş bir uygulamadır. Bir bütün olarak model tahminlerine ve bireysel değişkenlerin tahminlenen katsayılarına ilişkin anlamlılık test sonuçları Wald χ^2 ile elde edilmektedir. Model tahminleri ile beraber verilen Wald χ^2 testinden anlaşılacağı gibi, tabloda verilen her bir model tahmini bir bütün olarak oldukça anlamlı görünmektedir. Bu tahminlerin her biri iki ana bölümden oluşmaktadır: sabit etkiler ve rassal etkiler. Sabit etkiler bölümü model

tahminine giren bütün bağımsız değişkenlere ilişkin katsayı tahminlerini verirken, rassal etkiler bölümü tahminlenen ülke etkilerinin varyansını vermektedir⁵. Bu etkiler aşağıda detaylı bir şekilde verilip tartışılacaktır.

Tablo 2’de verilen Model 1 kontrol değişkenleri ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi vermektedir. Bu modele göre, özgüven, eğitim düzeyi, sosyal sermaye ve girişim fırsatı beklentisi ile yenilikçi girişimcilik olasılığı arasında pozitif ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Diğer yandan, girişim tecrübesinin etkisinin istatistiksel anlamda marjinal kaldığı ($p<0,06$), başarısızlık korkusunun da yenilikçi girişimcilik olasılığını negatif etkilediği görülmektedir. Son olarak, yaş ile yenilikçi girişimcilik olasılığı arasında doğrusal olmayan (ters-U şeklinde) bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Model 1 ayrıca ülkeye özgü etkilerin varyansını vermektedir. Bu varyansın da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve dolayısıyla modele dâhil edilmemiş ülkeye özgü etkilerin (farklılıkların) önemli olduğu görülmektedir.

Model 2, cinsiyet ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişkinin tahmin sonuçlarını vermektedir. Hipotez 1’e göre kadın girişimcilerin yenilikçi girişimci olma olasılığı erkek girişimcilere göre daha düşüktür. Model 2 ile verilen bulgular bu hipotez ile tutarlı görülmektedir. Spesifik olarak, kadın girişimcilerin yenilikçi girişimci olma olasılığı erkeklere nazaran %4 daha düşüktür ($p<0,05$). Her ne kadar fazla yüksek olmasa da bu ters yönlü ilişki, özgüven, eğitim, yaş, tecrübe, fırsat algısı, başarısızlık korkusu gibi pek çok bireysel faktör ile beraber, ülkelere özgü farklılıkların yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkileri sabit tutuluyorken görülmektedir. Bir başka deyişle, kontrol değişkeni olarak regresyona giren bireysel değişkenler açısından kadın ile erkek girişimciler ayrıştığı ölçüde, cinsiyet değişkeninin yüksek bir katsayı alma olasılığı azalmaktadır. Bunun dışında, araştırma metodu kısmında belirtildiği gibi, çalışmanın veri setinde sadece girişimciler bulunmaktadır. Bunun yerine, girişimci olmayanların da çalışmanın veri setine dâhil edilmesi durumunda, yenilikçi girişimci başlatma olasılığı açısından kadın ile erkek arasındaki farkın çok daha yüksek olması beklenebilir.

Tablo 2’de verilen diğer modeller ulusal düzeyde ölçülen kurumsal yapı değişkenleri ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişkilerin regresyon tahmin sonuçlarını vermektedir. Model 3, devletin girişimcilere sağladığı destek ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişkiyi vermektedir. Hipotez 2’ye göre devletin girişimcilere sağladığı desteğin etkinliği arttıkça, bir girişimcinin yenilikçi olma olasılığı da artmaktadır. Model 3 ile verilen bulgular bu hipotezi güçlü bir şekilde ($p<0,001$) desteklemektedir. Devlet desteklerinde bir birimlik iyileşme, bir girişimin yenilikçi olma olasılığını %22 ($e^{0,20}$) arttırmaktadır. Model 4 ile girişimcilere yönelik finansal destek imkânlarının yeterliliği ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişki verilmektedir. Hipotez 3’e göre bir ülkede girişimcilere sağlanan finansal destek imkânları iyileştikçe, bu ülkede girişimcilerin yenilikçi olma olasılığı da artmaktadır.

---

⁵ *Rassal etkiler içinde tabloda gösterilmeyen regresyonun hata terimine ilişkin tahmin de bulunmaktadır.*

Bu hipotez de oldukça güçlü bir şekilde ($p<0,001$) desteklenmektedir. Model 4’ün sonuçlarından görüldüğü gibi, finansal destek imkânlarında bir birimlik iyileşme, bir girişimin yenilikçi olma olasılığını %15 ($e^{0,14}$) arttırmaktadır. Model 5, ticari altyapının yenilikçi girişimcilik ile ilişkisini vermektedir. Hipotez 4 ticari altyapı imkânlarının iyileşmesi durumunda yenilikçi girişimciliğin artacağını savunmaktadır. Model 5 ile verilen bulgulara göre, ticari altyapı ile yenilikçi girişimcilik arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, ancak bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p<0,4$). Dolayısıyla, bulgular bu hipotez ile tutarlı görünmemektedir. Son olarak Model 6, kadın girişimcilere sağlanan destek ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişkiyi vermektedir. Hipotez 5’e göre kadın girişimcilere sağlanan destek arttıkça yenilikçi girişimcilik de artar. Bulgular, kadın girişimcilere sağlanan destek miktarında bir birimlik artışın yenilikçi girişimcilik olasılığını yaklaşık % 10 arttırdığını göstermektedir. Ancak bu ilişki istatistiksel açıdan marjinal düzeyde anlamlı görünmektedir ($p<0,056$). Kadın girişimcilere sağlanan desteğin yenilikçi girişimcilik üzerinde genel bir etkisinin olması ‘pozitif dışsallık’ (*spillover effects*) ile açıklanabilir. Başka bir deyişle, kadınlar için girişimcilik çevresinin düzelmesinden erkek girişimciler de yarar sağlamaktadır. Özetle, Tablo 3’te verilen bulgular birinci, ikinci ve üçüncü hipotezleri güçlü bir şekilde desteklerken, beşinci hipotezi marjinal bir düzeyde desteklemektedir. Bulgular, diğer yandan, dördüncü hipotez ile tutarlı görünmemektedir.

Buraya kadarki bulgular, cinsiyet ile yenilikçi girişimcilik arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kurumsal faktörlerden devlet destekleri ve finansal destekler ile yenilikçi girişimcilik arasında güçlü bir ilişki olduğu, ancak kadın girişimcilere sağlanan desteklerin etkisinin marjinal düzeyde kaldığı görülmektedir. Son olarak, ticari altyapı ile yenilikçi girişimcilik arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Regresyon tahminlerinde girişimciliği etkilemesi olası pek çok bireysel faktörün etkisine yönelik kontrol uygulandığı için, bu bulgular, cinsiyetin etkisinin temelde bireysel faktörlerden ziyade, çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği olasılığını güçlendirmektedir. Bir başka deyişle, fırsat eşitsizliği, kadınların yenilikçi girişim başlatma imkânlarını kısıtlayan faktörlerden biri olabilir. Bu olasılık aşağıda daha sistematik bir şekilde analiz edilmektedir.

Tablo 3, cinsiyet ile bu makalede incelenen kurumsal faktörler arasındaki etkileşim ilişkisine ilişkin karışık etkili lojistik regresyon tahmin sonuçlarını vermektedir. Bu kısımda incelenen temel argüman şudur: Kurumsal faktörlerin iyileşmesi durumunda kadın ile erkek arasındaki fırsat eşitsizliği azalacağından veya yok olacağından, kadınlar arasında yenilikçi girişimcilik oranı artacaktır. Burada da Tablo 2’de olduğu gibi her bir etkileşim ilişkisi ayrı bir regresyon modeli ile analiz edilmektedir.

Tablo 3
Karışık-etkili Lojistik Regresyon Tahminleri^a

Değişken	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10
Sabit Etkiler				
Cinsiyet	-0,221** (0,086)	-0,187* (0,083)	-0,269* (0,121)	-0,137 (0,135)
Devlet desteği	0,172*** (0,035)			
Cinsiyet x Devlet desteği	0,071* (0,033)			
Finansman imkânları		0,120** (0,038)		
Cinsiyet x Finansman imkânları		0,061* (0,033)		
Ticari altyapı			0,006 (0,043)	
Cinsiyet x Ticari altyapı			0,078* (0,040)	
Kadına destek				0,075 (0,048)
Cinsiyet x Kadına destek				0,032 (0,041)
Özgüven	0,151*** (0,021)	0,151*** (0,021)	0,151*** (0,021)	0,148*** (0,021)
Yaş	-0,020*** (0,004)	-0,020*** (0,004)	-0,020*** (0,004)	-0,020*** (0,004)
Yaş kare	0,000*** (0,000)	0,000*** (0,000)	0,000*** (0,000)	0,000*** (0,000)
Eğitim düzeyi	0,143*** (0,007)	0,142*** (0,007)	0,142*** (0,007)	0,142*** (0,007)
Başarısızlık korkusu	-0,124*** (0,016)	-0,124*** (0,016)	-0,125*** (0,016)	-0,125*** (0,016)
Sosyal sermaye	0,143*** (0,015)	0,143*** (0,015)	0,143*** (0,015)	0,143*** (0,015)
Girişim tecrübesi	0,042* (0,023)	0,042* (0,023)	0,042* (0,023)	0,040* (0,023)
Girişim fırsatı beklentisi	0,011 (0,042)	0,043 (0,043)	0,118** (0,040)	0,094* (0,041)
Sabit değer	-2,019*** (0,167)	-1,983*** (0,166)	-1,950*** (0,185)	-2,092*** (0,197)
Yıl & endüstri etkisi	Evet	Evet	Evet	Evet
Rassal etkiler	0,24	0,25	0,24	0,24
Ülke etkilerinin varyansı				
N	121944	121944	121944	121305
Ülke sayısı	93	93	93	93
Log likelihood	-65033	-65045	-65053	-64653
Wald χ^2	1706***	1684***	1669***	1656***

* $p < 0,10$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

^a Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. Rassal etkiler ülke etkileri dışında, regresyon hata terimini de içermektedir. Ancak, bu terim tabloda gösterilmemiştir. Bazı değişkenlere ilişkin eksik verilerden dolayı N modeller arasında değişmektedir.

Tablo 3'te verilen Model 7, cinsiyet ile devlet desteği arasındaki etkileşimin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisini ölçmektedir. Hipotez 2b bir ülkede devletin girişimciliğe sağladığı desteklerin artması durumunda, kadın girişimcilerin yenilikçi olma olasılığının arttığını savunmaktadır. Bir başka deyişle, devlet desteklerinin iyileşmesi durumunda, kadın ile erkek arasında fırsat eşitsizliği azalacağından, kadınların yenilikçi girişimci olma olasılığı *erkeklerle görece* artacaktır. Model 7'ye göre etkileşim teriminin (*Cinsiyet x Devlet desteği*) katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı görünmektedir ($\beta=0,07$; $p < 0,03$). Dolayısıyla, bulgular hipotez 2b'yi desteklemektedir. Ancak, model 7'de olduğu gibi bir etkileşim ilişkisinin olduğu bir modelde, etkileşime giren değişkenlerin bağımlı değişken ile ilişkisinin yapısı, etkileşim teriminin olmadığı önceki modellerde olduğundan biraz daha karmaşıktır.

Spesifik olarak, Model 7'de cinsiyetin yenilikçi girişimcilik ile ilişkisi, diğer faktörler sabitken, $-0,22+0,07 \times \text{Devlet desteği}$ terimi ile verilmektedir. Dolayısıyla, devlet desteğinin alacağı değere bağlı olarak cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisi ortaya çıkacaktır. Araştırma metodolojisi kısmında açıklandığı gibi devlet desteği değişkeni 1 ('en kötü' anlamında) ile 5 ('en iyi' anlamında) arasında değerler alabilmektedir. Bu durumda, devlet desteği en kötü düzeyde olduğunda cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisi $-0,22+0,07 \times 1 = -0,15$ olacaktır ($e^{-0,15}$ kat düşecektir). Diğer yandan, devlet desteğinin en iyi olduğu durumlarda, cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisi 0,13 katsayısı ($e^{0,13}$ kat artış) ile ifade edilebilecektir. Bu etkileri ifade etmenin en iyi yolu, model 7'nin bulguları çerçevesinde cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki marjinal etkisini grafiksel olarak göstermektir.

Şekil 2, diğer bütün faktörler sabitken (diğer değişkenler ortalama düzeylerinde sabitlenerek), yukarıda ifade edilen etkileri kadın ve erkek için göstermektedir. Bu şekil içinde verilen Panel A'dan görüldüğü gibi devlet desteği, en düşük düzeyinde olması durumunda, kadınların yenilikçi girişimcilik oranı erkeklere nazaran daha düşük olmaktadır. Devlet desteği arttıkça her iki cinsiyetin yenilikçi girişim performansının arttığını görüyoruz. Ancak, kadın girişimcilerin performansının erkek girişimcilerin performansına nazaran daha hızlı arttığı görülmektedir. Bu da girişimcilik alanında düz bir oyun sahasının daha çok kadınlara yaradığı ve dolayısıyla fırsat eşitsizliğini yok ettiği anlamına gelmektedir⁶.

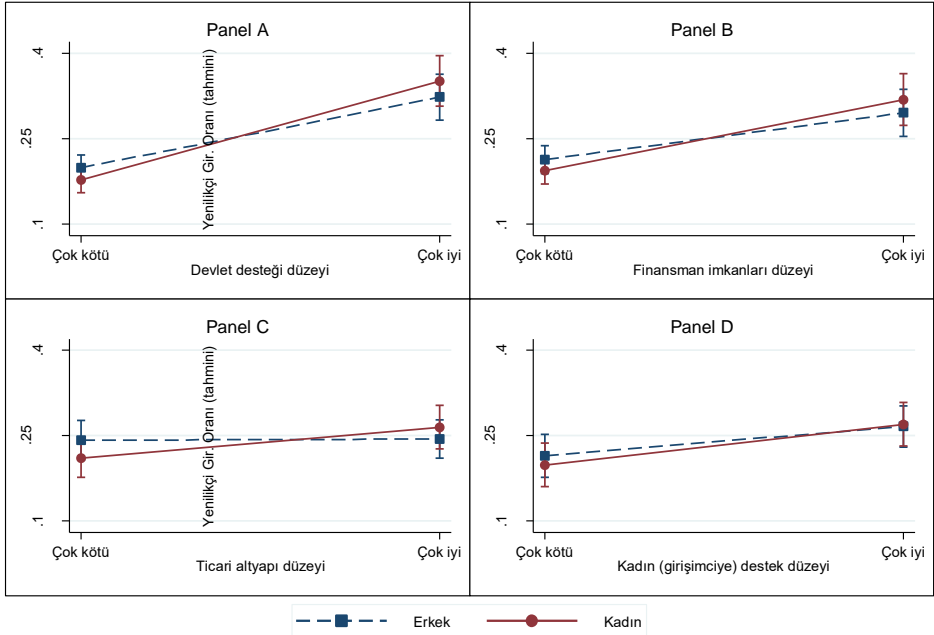
Model 8, cinsiyet ile finansal destek arasındaki etkileşimin yenilikçi girişimcilik ile ilişkisini vermektedir. Hipotez 3b'ye göre, bir ülkede girişimciliğe sağlanan finansal destekler arttıkça, girişimcinin kadın olmasının yenilikçi girişim üzerindeki olumsuz etkisi azalmaktadır. Model 8'e göre cinsiyet ile finansal destek arasında pozitif, ancak istatistiksel olarak marjinal düzeyde anlamlı bir etkileşim bulunmaktadır ($\beta=0,06$; $p<0,07$). Dolayısıyla, model 8 bulguları hipotez 3b'yi zayıf bir düzeyde desteklemektedir.

Finansal destek ile etkileşim dikkate alındığında, cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisi, $-0,19+0,06 \times \text{Finansal destek}$ terimi ile verilmektedir. Şekil 2'de Panel B ile verilen grafik, bu etkileşimi grafiksel olarak göstermektedir. Panel B'ye göre, finansal desteklerin oldukça yetersiz olması durumunda kadın girişimciler erkeklere görece daha düşük düzeyde yenilikçi olmaktadır. Ancak, finansal desteklerin iyileşmesiyle yenilikçi kadın girişimciliği oranının hızlı bir şekilde iyileştiği ve bir noktadan sonra yenilikçi erkek girişimci oranını da geçtiği görülmektedir. Bu bulgular, girişimciliğin finansal çevresinin yetersiz olması durumunda kadın girişimcilerin erkek girişimciler ile karşılaştırıldıklarında ciddi bir dezavantaj ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

---

⁶ Veri setimize giren ülkelerde devlet desteği 1,50 ile 4,55 arasında değişmektedir. Bu değerler dikkate alınarak etkileşim analizinin yapılması durumunda, kadın ile erkeklerin yenilikçi girişimcilik oranları arasındaki makas her iki tarafta az da olsa daralacaktır.

Şekil: 2
Cinsiyetin Kurumlar ile Etkileşimi

Kaynak: GEM'in Yetişkin Populasyon Anketinin 2002-2013 arası verilerine dayalı yazarların kendi analiz sonuçları

Model 9, ticari altyapı ile cinsiyet arasındaki etkileşimin yenilikçi girişimcilik ile ilişkisini vermektedir. Hipotez 4b'ye göre bir ülkede ticari altyapı iyileştikçe, bu ülkedeki yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranı artmaktadır. Model 9'a göre, cinsiyet ile ticari altyapı arasında pozitif ve istatistiksel olarak marjinal düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta=0.08$; $p<0.06$). Bu bulgu, hipotez 3b'yi zayıf bir düzeyde desteklemektedir. Diğer bütün faktörler sabit ve ticari altyapı moderatör bir değişken olarak düşünüldüğünde, cinsiyetin yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisi $-0.27+0.08 \times \text{Ticari altyapı}$ şeklinde ifade edilebilir. Bu terim, ticari altyapının kötü olmasının yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcileri oldukça olumsuz etkilediğini ancak erkek girişimciler üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu etkileşim ilişkisi Şekil 2'de Panel C ile grafiksel olarak gösterilmektedir. Panel C'den görüldüğü gibi, ticari altyapı kötüyken, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranı oldukça düşük görülmektedir. Ancak ticari altyapının iyi olduğu ülkelerde, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranı yükselmekte ve belirli bir noktadan sonra erkeklerin oranını geçmektedir. Diğer yandan, ticari altyapının yenilikçi girişimciler arasında erkek girişimcilerin oranını önemli ölçüde etkilemediği görülmektedir.

Son olarak Model 10, cinsiyet ile bir ülkede kadın girişimcilere sağlanan destek arasındaki etkileşimin yenilikçi girişimcilik ile ilişkisini vermektedir. Hipotez 4b'ye göre, bir ülkede kadın girişimcilere sağlanan destekler arttıkça yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranı artmaktadır. Model 10'a göre cinsiyet ile kadın girişimcilere sağlanan destek arasında pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki bulunmaktadır ($\beta=0,03$; $p<0,5$). Kadın girişimcilere sağlanan destek ile etkileşimi dikkate alındığında, cinsiyetin yenilikçi girişimcilik ile ilişkisi $-0,14+0,03 \times \text{Kadına destek}$ terimi ile verilmektedir. Ancak, etkileşim terimi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için hipotez 4b desteklenmemektedir. Cinsiyetin kadın girişimcilere sağlanan destek ile etkileşimi Şekil 2'de Panel D ile verilmektedir. Bu panele göre, kadın girişimcilere sağlanan desteğin çok düşük (yüksek) düzeyde olması kadınlar için önemsiz sayılabilecek bir dezavantaj (avantaj) yaratmaktadır. Bu sonuç, Model 6'da görüldüğü gibi, kadın girişimcilere sağlanan desteğin genel olarak yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkisinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Model 6'ya göre, kadın girişimcilere sağlanan desteğin bağımlı değişken üzerinde olumlu ancak marjinal bir etkisi bulunmaktadır. Panel D ile verilen grafik, kadın girişimcilere sağlanan desteğin iyileşmesinin her iki cinsiyeti az da olsa olumlu etkilediğini göstermektedir. Sonuç olarak, diğer bütün faktörler sabit tutulduğunda, kadın girişimcilere sağlanan desteğin yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranını önemli ölçüde arttırmadığı söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, erken aşama yenilikçi girişimcilikte cinsiyetin rolü girişimcilik ekosistemi içinde incelenmektedir. Ampirik pek çok çalışma, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranının erkeklere nazaran daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, söz konusu farklılığın, kadınlar ile erkekler arasında girişimcilik ekosisteminden kaynaklanan fırsat eşitsizliği ile ilişkili olduğu savunulmaktadır. Bu argüman çerçevesinde, girişimcilik ekosistemi ile ilgili ülke düzeyinde bir takım kurumsal faktörlerin kadınlara özgü dezavantajları azaltarak yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranının artmasına yardımcı olduğunu savunan kavramsal bir çerçeve ortaya konmaktadır.

Bu çerçevede geliştirilen hipotezleri test etmek için girişimcilik araştırmacıları arasında yaygın bir şekilde kullanılan ve kesitsel ve boylamsal olarak çok-düzeyle veri içeren GEM veri tabanından yararlanılmıştır. Karışık etkili lojistik regresyon tahmin sonuçları, çalışmanın hipotezleri ile büyük ölçüde tutarlılık göstermektedir. Özetle, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranının erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç ilgili ampirik literatürdeki bulguları desteklemektedir (Örn, Allen vd., 2007; Brush vd., 2006; Langowitz & Minniti, 2007). Ancak, bulgular, girişimcilik ile ilgili devlet politika ve düzenlemeleri gibi bir takım kurumsal faktörlerin etkin bir şekilde tasarlanması ve uygulanması durumunda, yenilikçi girişimciler arasında kadınların oranının arttığını göstermektedir. Özellikle, devlet destekleri ve ticari altyapının kadın girişimcilerin yenilik performansını için önemli olduğu görülmektedir. Bu bulgular, kurumların girişimcilik üzerindeki etkisini ele alan kurumsal iktisat literatürü ile tutarlılık göstermektedir (Örn., Acs vd., 2008; Aidis vd., 2012; Autio & Acs, 2010; Bjornskov & Foss, 2016; Boetke & Coyne, 2009; Estrin vd., 2013; Sobel, 2008; Stenholm vd., 2013).

Bu çalışmanın önemli bir bulgusu, biri dışında, incelenen tüm kurumsal değişkenlerin kadın ve erkek bütün girişimcileri etkilediğidir. Kurumsal yapının kötü tasarlanması veya uygulanması durumunda, her iki cinsiyetin yenilikçi girişimcilik oranı düşmektedir. Ancak kötü tasarlanmış bir kurumsal yapıdan kadınlar daha olumsuz etkilenmektedir. Diğer yandan, kurumsal yapıda iyileşme her iki cinsiyetin yenilikçi girişimcilik performansını artırmaktadır. Ancak, iyileşmenin yine kadınları daha fazla, ama bu defa olumlu bir şekilde etkilediğini görmekteyiz. Bu bulgular, kurumsal yapının kadınların ekonomik üretim sürecine katılımında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Vurgulamak gerekir ki, bu çalışmanın bulguları yenilikçi girişimciler arasında kadın girişimcilerin oranının düşüklüğünü bir toplumda yaygın bir şekilde var olması mümkün olan cinsiyete dayalı ayrımcılığa bağlamamaktadır. Bir başka değişle, bir ülkede bilinçli bir tasarım sonucu kadın ile erkekler arasında fırsat eşitsizliği ortaya çıkabilir. Dünyada bu duruma örnek ülkeler göstermek mümkündür. Bulgular, resmî ve resmî olmayan kurumsal yapıdaki sorunların hem kadın ve hem de erkekleri olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ancak, böyle bir yapının kadınları daha olumsuz etkilediği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, feminist literatürde vurgulanan cinsiyet ayrımcılığından ziyade (Sallan-Gül & Altındal, 2016; Seckin-Halac & Seckin-Celik, 2018), bir ülkenin resmî ve resmî olmayan kurumlarında var olması olası genel ayrımcı yapının bu etkileri ortaya çıkardığı söylenebilir. Kadın girişimcilerin bu etkilere daha açık olması bireysel veya demografik özellikleri ile ilgili olabilir. Bu çalışmada irdelenmeyen bu olasılığın başka çalışmalarda ele alınıp irdelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı açıktır.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gibi kurumlar her yıl milyarlarca Türk Lirasını kuruma başvuran işletmelere destek olarak dağıtmaktadır. Buna benzer destekleri artırmak değer yaratması beklenen yenilikçi girişimciliği artırır mı? Bu çalışmanın önemli bir katkısı, devlet desteklerinin bolluğundan ziyade nasıl tasarlandıklarının yenilikçi girişimcilik üzerinde etkili olduğunu göstermesidir. Bir başka değişle, girişimlere sağlanan desteklerin içeriği, bu desteklerin ne tür girişimlere ve nasıl bir yöntem ile verildiği bir ülkedeki yenilikçi girişim oranını ve bu oranın kadın ile erkekler arasında nasıl dağıldığını belirlemektedir.

Bu çalışmada devletin rolü her ne kadar vurgulanmış olsa da resmî olmayan kurumların da yenilikçi girişimcilik üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Özellikle ticari altyapı ve kadın girişimcilere sağlanan destek değişkenleri resmî kurumsal yapı dışında resmî olmayan kurumları da kapsamaktadır. Ticaret hayatıyla ilgili toplumsal tutum, gelenek, anlayış vb. resmî olmayan kurumlar zamanla ve çoğunlukla kendiliğinden ortaya çıktıklarından, devletin bu açıdan rolü göreceli olarak kısıtlıdır. Ancak, resmî ve resmî olmayan kurumlar arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Özellikle demokratik ülkelerde, bazı resmî kurumlar bir kültürel bağlamda ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, resmî kurumların belirlediği oyun kurallarına çerçevesinde yapılan fayda ve maliyet hesaplarıyla şekillenen bireysel davranışlar zamanla toplumsal kültürün bir unsuruna dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, devlet tarafından tasarlanan resmî kurumların uzun vadede resmî olmayan kurumları etkilediği ve bu kanal ile de girişimcilik tutum ve davranışları etkileyebildiği söylenebilir.

Her çalışma gibi bu çalışmanın da eksiklikleri bulunmaktadır. Öncelikle, yenilikçi girişimcilik ölçeği katılımcının algısıyla ölçülmektedir. Bu yöntem araştırmacılar tarafından her ne kadar yaygın olarak uygulansa da girişimcilerin genelde kendi iş fikirlerinin değerini veya ne derece yenilik içerdiğini abartabilecekleri olasıdır. Bu durum doğal olarak ölçeğin güvenilirliğini azaltacaktır. Ancak, girişimcilerin ürünlerini göreceli değerlendirdikleri varsayılırsa, abartma eğiliminin, yenilik oranının gerçekte daha düşük olduğu ülkelerde daha yaygın görülmesi beklenebilir. Bu durumda, hatalı ölçümün (varsa eğer), kurumsal yapı ile ilgili hipotezlerin tersi yönünde bir etki yaratması gerekmektedir. Dolayısıyla, kurumsal yapı ile ilgili bulgular olası hatalı ölçüme rağmen ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle ölçüm hatalı olmasaydı, kurumsal yapı ile ilgili bulgular daha yüksek etki ile ve istatistiksel olarak daha anlamlı görülebilecekti. İkincisi, araştırma veri setini sadece girişimci olanlar ile kısıtlamak yerine girişimci olan ve olmayan tüm katılımcıları kapsayacak şekilde genişletmek daha yararlı olabilir. Böyle bir tasarım kadınların karşılaştığı engelleri ve kurumsal yapının bu engelleri azaltma açısından önemini anlama açısından daha yararlı ipuçları verebilir. Ancak, bütün katılımcıları içeren veri setinin büyüklüğü (1,9 milyon gözlem) dikkate alındığında, böyle bir tasarım ile ampirik bir inceleme yapmak için yüksek hesaplama gücü olan bilgisayarlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kısıtlı rasyonaliteden dolayı bireyler belirsizlik ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu belirsizliği azaltmak ve yönetebilmek için insanlar kurumsal bir yapı yaratırlar (North, 1991). Kurumsal yapı oyunun kurallarını ve dolayısıyla davranışı belirlemektedir. Bir ülkedeki ekonomik, politik ve kültürel kurumlar, bir aktörün risk almasını, yenilik peşinden gitmesini, üretmesini, kısıcasi ticari bir faaliyet içine girmesini etkilemektedir. Bu çalışmanın bulguları da bir ülkedeki kurumsal yapı ve sistemlerin girişimciliğin önemli belirleyicisi olduğu tezini desteklemektedir. Bu yapının özellikle kadınlar üzerindeki etkisi oldukça belirgin görünmektedir. Dolayısıyla, ekonomik bir aktivite olan girişimciliği anlamak için bir ülkedeki kurumsal yapı ve sistemlerin analiz çerçevesine dâhil edilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Acemoglu, D. & S. Johnson & J.A. Robinson (2005), "Institutions as a fundamental cause of long-run growth", içinde: P. Aghion & S.N. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth, Volume 1A*, Amsterdam, The Netherlands: Elsevier B.V., 385-472.
- Acs, Z.J. & E. Bardasi & S. Estrin & J. Svejnar (2011), "Introduction to special issue of Small Business Economics on female entrepreneurship in developed and developing economies", *Small Business Economics*, 37(4), 393-396.
- Acs, Z.J. & S. Desai & J. Hessels (2008), "Entrepreneurship, economic development and institutions", *Small Business Economics*, 31(3), 219-234.
- Aguinis, H. & R.K. Gottfredson & S.A. Culpepper (2013), "Best-practice recommendations for estimating cross-level interaction effects using multilevel modeling", *Journal of Management*, 39(6), 1490-1528.
- Aidis, R. & S. Estrin & T.M. Mickiewicz (2012), "Size matters: entrepreneurial entry and government", *Small Business Economics*, 39(1), 119-139.

- Aldrich, H. & C. Zimmer (1986), "Entrepreneurship through social networks", içinde: D. Sexton & R. Smilor (eds.), *The Art and Science of Entrepreneurship*, Cambridge, MA: Ballinger, 3-23.
- Allen, E. & N. Langowitz & M. Minniti (2007), *The Global Entrepreneurship Monitor 2006 Report on Women and entrepreneurship*, <<https://gemconsortium.org/report/47121>>, 03.06.2018.
- Alvarez, C. & D. Urbano & A. Coduras & J. Ruiz-Navarro (2011), "Environmental conditions and entrepreneurial activity: A regional comparison in Spain", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 18(1), 120-140.
- Amatucci, F.M. & J.E. Sohl (2004), "Women entrepreneurs securing business angel financing: Tales from the field", *Venture Capital*, 6(2-3), 181-196.
- Audretsch, D.B. & I. Grilo & A.R. Thurik (2007), "Explaining entrepreneurship and the role of policy: a framework", içinde: *Handbook of Research on Entrepreneurship Policy*, Northampton, MA: Edward Elgar, 1-17.
- Audretsch, D.B. (2007), "Entrepreneurship capital and economic growth", *Oxford Review of Economic Policy*, 23(1), 63-78.
- Autio, E. & Z. Acs (2010), "Intellectual property protection and the formation of entrepreneurial growth aspirations", *Strategic Entrepreneurship Journal*, 4(3), 234-251.
- Balachandra, L. & A.R. Briggs & K. Eddleston & C. Brush (2013), "Pitch like a man: Gender stereotypes and entrepreneur pitch success", *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 33(8), Article 2.
- Bardasi, E. & S. Sabarwal & K. Terrell (2011), "How do female entrepreneurs perform? Evidence from three developing regions", *Small Business Economics*, 37(4), 417.
- Bates, T. (1995), "Self-employment entry across industry groups", *Journal of Business Venturing*, 10(2), 143-156.
- Baughn, C.C. & B.L. Chua & K.E. Neupert (2006), "The normative context for women's participation in entrepreneurship: A multicountry study", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(5), 687-708.
- Baumol, W.J. (1996), "Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive", *Journal of Business Venturing*, 11(1), 3-22.
- Bjørnskov, C. & N.J. Foss (2016), "Institutions, entrepreneurship, and economic growth: What do we know and what do we still need to know?", *The Academy of Management Perspectives*, 30(3), 292-315.
- Blanchflower, D.G. (2004), "Self-employment: More may not be better", *NBER Working Paper*, 10286, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Boettke, P.J. & C.J. Coyne (2009), "Context matters: Institutions and entrepreneurship", *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 5(3), 135-209.
- Bosma, N. (2013), "The Global Entrepreneurship Monitor (GEM) and its impact on entrepreneurship research", *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 9(2), 143-248.
- Brooks, A.W. & L. Huang & S.W. Kearney & F.E. Murray (2014), "Investors prefer entrepreneurial ventures pitched by attractive men", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(12), 4427-4431.
- Bruhn, M. & I. Love (2011), "Gender differences in the impact of banking services: evidence from Mexico", *Small Business Economics*, 37(4), 493.

- Bruni, A. & S. Gherardi & B. Poggio (2004), “Entrepreneur-mentality, gender and the study of women entrepreneurs”, *Journal of Organizational Change Management*, 17(3), 256-268.
- Brush, C.G. & N.M. Carter & E.J. Gatewood & P.G. Greene & M.M. Hart (2006a), “The use of bootstrapping by women entrepreneurs in positioning for growth”, *Venture Capital*, 8(1), 15-31.
- Brush, C.G. & N.M. Carter & E.J. Gatewood & P.G. Greene & M.M. Hart (2006b), “Introduction: The Diana Project International”, içinde: *Growth-Oriented Women Entrepreneurs and Their Businesses*, Northampton, MA: Edward Elgar, 3-22.
- Brush, C.G. (1992), “Research on women business owners: Past trends, a new perspective and future directions”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16(4), 5-30.
- Buechler, S. (1995), “The key to lending to women microentrepreneurs”, *Small Enterprise Development*, 6(2), 4-15.
- Buttner, E.H. & B. Rosen (1992), “Rejection in the loan application process: Male and female entrepreneurs’ perceptions and subsequent intentions”, *Journal of Small Business Management*, 30(1), 58-65.
- Buttner, E.H. & D.P. Moore (1997), “Women’s organizational exodus to entrepreneurship: self-reported motivations and correlates with success”, *Journal of Small Business Management*, 35(1), 34-46.
- Caliendo, M. & F.M. Fossen & A.S. Kritikos (2009), “Risk attitudes of nascent entrepreneurs-new evidence from an experimentally validated survey”, *Small Business Economics*, 32(2), 153-167.
- Carter, N. & C. Brush & P. Greene & E. Gatewood & M. Hart (2003), “Women entrepreneurs who break through to equity financing: The influence of human, social and financial capital”, *Venture Capital: An International Journal of Entrepreneurial Finance*, 5(1), 1-28.
- Carter, S. & P. Rosa (1998), “Indigenous rural firms: farm enterprises in the UK”, *International Small Business Journal*, 16(4), 15-27.
- Cetindamar, D. & V.K. Gupta & E.E. Karadeniz & N. Egrican (2012), “What the numbers tell: The impact of human, family and financial capital on women and men’s entry into entrepreneurship in Turkey”, *Entrepreneurship & Regional Development*, 24(1-2), 29-51.
- Coleman, S. (2007), “The role of human and financial capital in the profitability and growth of women-owned small firms”, *Journal of Small Business Management*, 45(3), 303-319.
- Cowling, M. & M. Taylor (2001), “Entrepreneurial women and men: two different species?”, *Small Business Economics*, 16(3), 167-175.
- Dahlstrand, A.L. & L. Stevenson (2010), “Innovative entrepreneurship policy: linking innovation and entrepreneurship in a European context”, *Annals of Innovation & Entrepreneurship*, 1(1), 5602.
- Delmar, F. & P. Davidsson & W.B. Gartner (2003), “Arriving at the high-growth firm”, *Journal of Business Venturing*, 18(2), 189-216.
- Doh, S. & B. Kim (2014), “Government support for SME innovations in the regional industries: The case of government financial support program in South Korea”, *Research Policy*, 43(9), 1557-1569.
- Du, W. & M. Li (2019), “Government support and innovation for new energy firms in China”, *Applied Economics*, 51(25), 2754-2763.

- Eckhardt, J.T. & S. Shane (2010), "An update to the individual-opportunity nexus", içinde: Z.J. Acs & D.B. Audretsch (eds.), *Handbook of Entrepreneurship Research*, Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 47-76.
- Estrin, S. & J. Korosteleva & T. Mickiewicz (2013), "Which institutions encourage entrepreneurial growth aspirations?", *Journal of Business Venturing*, 28(4), 564-580.
- Estrin, S. & T. Mickiewicz (2011), "Institutions and female entrepreneurship", *Small Business Economics*, 37(4), 397.
- Etzkowitz, H. & L. Leydesdorff (2000), "The dynamics of innovation: from National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of university-industry-government relations", *Research Policy*, 29(2), 109-123.
- European Commission (2008), *Evaluation on Policy: Promotion of Women Innovators and Entrepreneurship*, <<http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/2131/attachments/1/translations>>, 17.05.2018.
- European Commission (2016), *Annual Report on European SMEs 2016/2017*, <<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26563/attachments/1/translations/en/renditions/native>>, 17.05.2019.
- Farr-Wharton, R. & Y. Brunetto (2007), "Women entrepreneurs, opportunity recognition and government-sponsored business networks: A social capital perspective", *Women in Management Review*, 22(3), 187-207.
- Field, E. & S. Jayachandran & R. Pande (2010), "Do traditional institutions constrain female entrepreneurship? A field experiment on business training in India", *American Economic Review*, 100(2), 125-29.
- Gilbert, B.A. & D.B. Audretsch & P.P. McDougall (2004), "The emergence of entrepreneurship policy", *Small Business Economics*, 22(3-4), 313-323.
- Goltz, S. & M.W. Buche & S. Pathak (2015), "Political empowerment, rule of law, and women's entry into entrepreneurship", *Journal of Small Business Management*, 53(3), 605-626.
- Granovetter, M. (1985), "Economic action and social structure: The problem of embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510.
- Greene, W.H. (2011), *Econometric analysis 7th Ed.*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hair, J.F. & W.C. Black & B.J. Babin & R.E. Anderson (2014), *Multivariate data analysis: Pearson new international edition*, Essex: Pearson Education Limited.
- Hisrich, R.D. & S.A. Öztürk (1999), "Women entrepreneurs in a developing economy", *Journal of Management Development*, 18(2), 114-125.
- Jennings, D.F. & D.M. Young (1990), "An empirical comparison between objective and subjective measures of the product innovation domain of corporate entrepreneurship", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(1), 53-66.
- Jennings, J.E. & C.G. Brush (2013), "Research on women entrepreneurs: challenges to (and from) the broader entrepreneurship literature?", *The Academy of Management Annals*, 7(1), 663-715.
- Kalemci-Tuzun, I. & B. Araz-Takay (2017), "Patterns of female entrepreneurial activities in Turkey", *Gender in Management: An International Journal*, 32(3), 166-182.
- Kanazawa, S. (2005), "Is 'discrimination' necessary to explain the sex gap in earnings?", *Journal of Economic Psychology*, 26(2), 269-287.

- Kanze, D. & L. Huang & M.A. Conley & E.T. Higgins (2018), “We ask men to win and women not to lose: Closing the gender gap in startup funding”, *Academy of Management Journal*, 61(2), 586-614.
- Kelley, D.J. & B.S. Baumer & C. Brush & P.G. Greene & M. Mahdavi & M. Majbouri (2017), *Global Entrepreneurship Monitor 2016/2017 Report on Women’s Entrepreneurship*, <<https://www.gemconsortium.org/report/49860>>, 17.05.2018.
- Kepler, E. & S. Shane (2007), *Are male and female entrepreneurs really that different?*, Office of Advocacy, US Small Business Administration, <<http://www.pw.seipa.edu.pl/s/p/artykuly/90/909/Female%20Entrepreneurs%20Different%20Shane%202007.pdf>>, 17.05.2018.
- Klyver, K. & S. Terjesen (2007), “Entrepreneurial network composition: An analysis across venture development stage and gender”, *Women in Management Review*, 22(8), 682-688.
- Langowitz, N. & M. Minniti (2007), “The entrepreneurial propensity of women”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(3), 341-364.
- Lerner, J. (2009), “The empirical impact of intellectual property rights on innovation: Puzzles and clues”, *American Economic Review*, 99(2), 343-348.
- Lerner, J. (2013), “The boulevard of broken dreams: innovation policy and entrepreneurship”, *Innovation Policy and the Economy*, 13(1), 61-82.
- Li, C. & Y. Shi & C. Wu & Z. Wu & L. Zheng (2016), “Policies of promoting entrepreneurship and Angel Investment: Evidence from China”, *Emerging Markets Review*, 29, 154-167.
- Maden, C. (2015), “A gendered lens on entrepreneurship: Women entrepreneurship in Turkey”, *Gender in Management: An International Journal*, 30(4), 312-331.
- Maggioni, V. & M. Sorrentino & M. Williams (1999), “Mixed consequences of government aid for new venture creation: evidence from Italy”, *Journal of Management and Governance*, 3(3), 287-305.
- Malach-Pines, A. & D. Schwartz (2008), “Now you see them, now you don’t: gender differences in entrepreneurship”, *Journal of Managerial Psychology*, 23(7), 811-832.
- Malach-Pines, A. & M. Lerner & D. Schwartz (2010), “Gender differences in entrepreneurship: equality, diversity and inclusion in times of global crisis”, *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 29(2), 186-198.
- Marvel, M.R. & G.T. Lumpkin (2007), “Technology entrepreneurs’ human capital and its effects on innovation radicalness”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(6), 807-828.
- McManus, P.A. (2001), “Women’s participation in self-employment in western industrialized nations”, *International Journal of Sociology*, 31(2), 70-97.
- Minniti, M. & W. Naudé (2010), “What do we know about the patterns and determinants of female entrepreneurship across countries?”, *The European Journal of Development Research*, 22(3), 277-293.
- Minniti, M. (2009), “Gender issues in entrepreneurship”, *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 5(7-8), 497-621.
- Minniti, M. (2010), “Female entrepreneurship and economic activity”, *European Journal of Development Research*, 22(3), 294-312.
- Morris, M. & P. Stevens (2010), “Evaluation of a New Zealand business support programme using firm performance micro-data”, *Small Enterprise Research*, 17(1), 30-42.

- Nelson, R.R. & N. Rosenberg (1993), “Technical innovation and national systems”, içinde: R. Nelson (ed.), *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*, New York: Oxford University Press, 3-21.
- Nguyen-Trong, C. & H. Vu Van & F. Bartolacci (2017), “Government support and firm financial performance: New evidence from a transitional economy”, *MPRA Paper No. 81752*, <<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/81752>>, 07.02.2019.
- North, D.C. (1991), “Institutions”, *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- OECD (2017), *Policy brief on women’s entrepreneurship*, <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8058&furtherPubs=yes>>, 17.05.2018.
- Özcan, S. & T. Reichstein (2009), “Transition to entrepreneurship from the public sector: Predispositional and contextual effects”, *Management Science*, 55(4), 604-618.
- Phelps, E.S. (2013), *Mass flourishing: How Grassroots Innovation Created Jobs, Challenge, and Change*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Piacentini, M. (2013), “Women entrepreneurs in the OECD: Key evidence and policy challenges”, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 147, OECD Publishing, Paris.
- Porter, M.E. (2000), “Location, competition, and economic development: Local clusters in a global economy”, *Economic Development Quarterly*, 14(1), 15-34.
- Rabe-Hesketh, S. & A. Skrondal (2008), *Multilevel and Longitudinal Modeling Using Stata*, College Station, TX: Stata Press.
- Robb, A.M. & J. Watson (2012), “Gender differences in firm performance: Evidence from new ventures in the United States”, *Journal of Business Venturing*, 27(5), 544-558.
- Robson, P.J. & F. Wijnbenga & S.C. Parker (2009), “Entrepreneurship and policy: Challenges and directions for future research”, *International Small Business Journal*, 27(5), 531-535.
- Sallan-Gül, S. & Y. Altındal (2016), “Türkiye’de kadın girişimciliğinin serüveni: başarı mümkün mü?”, *SDU İİBF Dergisi*, 21(4), 1361-1377.
- Schumpeter, J.A. (1934), *The Theory of Economic Development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Seckin-Halac, D. & T. Seckin-Celik (2018), “A qualitative look into gendered entrepreneurship in Turkey”, *Istanbul Business Research*, 47(2), 105-123.
- Shane, S. & S. Venkataraman (2000), “The promise of entrepreneurship as a field of research”, *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226.
- Shane, S. (2012), “Reflections on the 2010 AMR decade award: Delivering on the promise of entrepreneurship as a field of research”, *Academy of Management Review*, 37(1), 10-20.
- Sobel, R.S. (2008), “Testing Baumol: Institutional quality and the productivity of entrepreneurship”, *Journal of Business Venturing*, 23(6), 641-655.
- Sorenson, O. & P.G. Audia (2000), “The social structure of entrepreneurial activity: Geographic concentration of footwear production in the United States, 1940-1989”, *American Journal of Sociology*, 106(2), 424-462.
- Stam, W. & S. Arzlanian & T. Elfring (2014), “Social capital of entrepreneurs and small firm performance: A meta-analysis of contextual and methodological moderators”, *Journal of Business Venturing*, 29(1), 152-173.
- StataCorp. (2015), *Stata Release 14. Statistical Software*, College Station, TX: Stata Corp, LP.

- Stenholm, P. & Z.J. Acs & R. Wuebker (2013), “Exploring country-level institutional arrangements on the rate and type of entrepreneurial activity”, *Journal of Business Venturing*, 28(1), 176-193.
- Thébaud, S. (2015), “Business as plan B: Institutional foundations of gender inequality in entrepreneurship across 24 industrialized countries”, *Administrative Science Quarterly*, 60(4), 671-711.
- Tunç, M. (2018), “Kalkınmada kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü: Ülkelerarası farklı gelir gruplarına göre yatay kesit analizi”, *Sosyoekonomi*, 26(38), 221-251.
- Ufuk, H. & Ö. Özgen (2001), “The profile of women entrepreneurs: A sample from Turkey”, *International Journal of Consumer Studies*, 25(4), 299-308.
- Urbano, D. & S. Aparicio & V. Querol (2016), “Social progress orientation and innovative entrepreneurship: an international analysis”, *Journal of Evolutionary Economics*, 26(5), 1033-1066.
- Venkataraman, S. (1997), “The distinctive domain of entrepreneurship research”, *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*, 3(1), 119-138.
- Verheul, I. & A.V. Stel & R. Thurik (2006), “Explaining female and male entrepreneurship at the country level”, *Entrepreneurship and Regional Development*, 18(2), 151-183.
- Verheul, I. & R. Thurik & I. Grilo & P. Van der Zwan (2012), “Explaining preferences and actual involvement in self-employment: Gender and the entrepreneurial personality”, *Journal of Economic Psychology*, 33(2), 325-341.
- Verheul, I. & R. Thurik (2001), “Start-up capital: Does gender matter?”, *Small Business Economics*, 16(4), 329-346.
- Verheul, I. & S. Wennekers & D. Audretsch & R. Thurik (2002), “An eclectic theory of entrepreneurship: Policies, institutions and culture”, içinde: *Entrepreneurship: Determinants and Policy in a European-US Comparison* içinde, Boston, MA: Springer, 11-81.
- Wilson, F. & J. Kickul & D. Marlino & S.D. Barbosa & M.D. Griffiths (2009), “An analysis of the role of gender and self-efficacy in developing female entrepreneurial interest and behavior”, *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 14(02), 105-119.
- Winn, J. (2004), “Entrepreneurship: Not an easy path to top management for women”, *Women in Management Review*, 19(3), 143-153.
- Winn, J. (2005), “Women entrepreneurs: Can we remove the barriers?”, *The International Entrepreneurship and Management Journal*, 1(3), 381-397.
- Yetim, N. (2008), “Social capital in female entrepreneurship”, *International Sociology*, 23(6), 864-885.
- Zahra, S.A. & D.M. Garvis (2000), “International corporate entrepreneurship and firm performance: The moderating effect of international environmental hostility”, *Journal of Business Venturing*, 15(5-6), 469-492.
- Zhao, H. & S.E. Seibert (2006), “The Big Five personality dimensions and entrepreneurial status: A meta-analytical review”, *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 259-271.